

**MATERIALS
OF THE XV INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND
PRACTICAL CONFERENCE**

**MODERN SCIENTIFIC POTENTIAL -
2019**

February 28 - March 7, 2019

Volume 10

Philological sciences
Music and life

SHEFFIELD
SCIENCE AND EDUCATION LTD
2019

SCIENCE AND EDUCATION LTD

Registered in ENGLAND & WALES Registered Number: 08878342

OFFICE 1, VELOCITY TOWER, 10 ST. MARY'S GATE,
SHEFFIELD, S YORKSHIRE, ENGLAND, S1 4LR

Materials of the XV International scientific and practical Conference
Modern scientific potential - 2019 , February 28 - March 7, 2019 Philological
sciences. Music and life. : Sheffield. Science and education LTD -84 p.

Date signed for printing ,

For students, research workers.

Price 3 euro

ISBN 978-966-8736-05-6

© Authors , 2019

© SCIENCE AND EDUCATION LTD, 2019

PHILOLOGICAL SCIENCES

Language, speech, speech communication

ф.ғ.к., профессор Кабатаева К.Т., ф.ғ.к., доцент Акатаева Ш.Б.

Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті

Қ.МЫРЗАЛИЕВ ЖЫРЛАРЫНДАҒЫ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРДІҢ КӨРІНІСІ

«Қазақ поэзиясында осы ғасырдың орта тұсынан өте бере келіп, соңғы отыз жылда тек қана өзіне тән өзгеше пішінін тапқан шын мәніндегі шынайы талант екеу болса - бірі, біреу болса өзі - Қадыр Мырзалиев... Қазіргі қазақ поэзиясын көп дауысты, қуатты оркестр десек, мұның құрамындағы Қадыр музыкасының қайталанбас өз үні, машығы мен мәнері бар: Қадыр лирасының сыңғыры бөлек, сыры терең» ,- деп баға береді академик Зейнолла Қабдолов.

«Поэзия мені асырады, ал мен оған не бердім, оны оқырман, келер дәуір айтар. Осындай тағдыр берген Аллаға алғыстан басқа айтарым жоқ. Көп көрдім, көп жүрдім, көп адамдармен істес болдым, көп түйдім, көп еңбектендім. Бір де бір күнім қаламсыз өткен жоқ. Достарым көп, дұшпаным азболды...»-деген.

Поэзия – әлемдік өмірдің қан тамырының құштарлықпен шиыршық ата соғуы, сол өмірдің қаны мен оты, жарығы мен нұры, ал лирика – поэзияның поэзиясы секілді қағида адамзат баласының танымына сөз өнерін тани және таныта алатын қабілет дарығалы бері айтылып келеді. Қадыр Мырзалиев өзінің ақындық, азаматтық өмірінің мәні мен мағынасын осыдан, поэзияның поэзиясынан – лирикадан тапқан.

Шын талант үшін ақындық өнер емес, өмір. Заманның қилы қияндарында өмірі өлеңіне, өлеңі өміріне айналған талант тағдыры ғана талайлы болмақ. Мұндай талант үшін өлеңсіз өмір жоқ. Қадыр Мырзалиев – өмірі өлеңді, өлеңі өмірлі талант.

Әрбір ұлт, әр халық табиғат әлемін өзінше жырлайды, оған деген көркемдік көзқарастары да әртүрлі. Көбіне «әрбір ақынның немесе жазушының өзіне ғана тән ерекше табиғат образы бар».

Қ. Мырзалиевтің де табиғат бейнесі басқа ақындардан өзгеше. Ол табиғатты формалық тұрғыдан ғана қызықтап қоймайды, сол төл табиғаттың әрбір туындысының мазмұнына тереңдей үңіліп, өзіне ғана тән пайымдаулар жасап, өзгелерден оқшау сыр түюге шебер. Ол суық аязды: «Қас батырдан қаһарлы, ояздан да озбырлау»-деп суреттесе, көз ұшында көрінген ауыл бейнесін: «Бұлдырайды әне ауыл, буға ұстаған әйнектей» – деп, ал сол суықтағы аттың күйін «Құлагердің танауы, қайнап кеткен шәйнектей» деген ойға қонымды, ойнақы теңеулермен әдемі бейнелейді. Ал әрқашан ақын ойында келісім тауып, жағымды жағымен көріне бермейтін өндірістің суреті де сол біз айтқан сипатта көлбең етіп өте шығады. «Жырақ зауыт түтіні, жын-перінің шашындай» деген жолдарда табиғат тазалығы мен сұлулығына «жын-перінің шашы» секілді зияны мен улы түтінді қарама-қарсы қояды.

Иә, бүгінгі қазақ поэзиясын жалпылай қарастырсақ Қ. Мырзалиевтің жыр жинақтарын парақтай отырып оның қалам тартқан тақырыптарының әр алуан екенін көруге болады.

Ал Қ.Мырзалиевтің бұрын басқа ақындар көп бара бермейтін ойшылдыққа қол артуы оны сол тұстың өзінде-ақ оны өзгелерден даралап, алда әлі айтар тың пікір, соны ойларының бар екенін аңғартқан болатын.

Жетпісінші жылдардан бастап жазыла бастаған экология тақырыбы да Қадырдың бұл саладағы көп ізденісінің, талмай талаптануының жемісі. Қадырдың экология тақырыбына қалам тарта бастаған тұсын анықтап, сол кездегі өзі тұрғылас басқа ақындармен салыстыра тексергенде бұл тақырыпты тек Қ. Мырзалиевтің жеке меншіктеп, өзі ғана түбегейлі игеріп келгенінің куәсі боламыз.

Енді соңғы шыққан жинақтары мен баспасөзде жарияланған лирикасын саралай қарасақ, ақынның адам өмірінің кезеңдері мен отбасылық және қоғамдық қатынастар мәселесіне ден қойып, соның адамгершілік, психологиялық болмысына тереңдей үңіліп жүргенін байқаймыз. Бір жағынан бұл ақын өмірінің толысып, мол тәжірибе жинақтауына байланысты сезілетін қалыпты жағдай сияқты көрінгенмен, шындығында, ақынның тынымсыз ізденісі өмір, тіршілік сырларын жеке адамның болмыс-бітімінен, оның терең де нәзік сезім қатпарларынан іздеуі, сол арқылы жалпы қоғамдық заңдылықтар туралы өзіндік пікір қалыптастырғанына айғақ бола алады. Ол жеке адамның сана-сезімі

өссе, табиғатқа жанашыр топ көбейіп, тұтас бір қоғамдық пікірге ұласса деген түпкі арманын да жасырмайды.

Тірі табиғаттың азып-тозуы адамзаттың өзіне қарсы жасалған қаскөйлік екенін, сол дағдарысқа кінәлі тек өзіміз – адамдар екенін де әрдайым қайталап айтудан жалыққан емес. Содан да болар оның лирикалық кейіпкерлері көбіне үлкен істерде көрінетін күрескерлер болып келеді. Қашанда халықтық деп аталатын поэзияның ең басты белгісі – аталмыш кезеңде халықтың бастан кешіп отырған хал-ахуалы, арман-мақсатын, іс-әрекетін бейнелеп берді. Биік мәдениетті азаматтық ойдың жаршысы – поэзия әр кезде осы басты белгісінің тұрғысынан танылмақ, бағаланбақ.

Жеке адам, яғни, ақынның лирикалық қаһарманы халқының атынан сөйлейтін асқақ трибунадан заманның толғақты мәселелерін өзінің ой елегінен өткізіп, бар шабыт, өнер, шеберлік қасиеттері арқылы елдің өзі біліп отырған дәрежесінен әлдеқайда асырып, көркемдік қуатын өсіріп, күшейтіп, ақыл-сананың қабылдау қабілетіне сәуле түсіріп, бүкіл түйсік сезімдерді сол ойға, сол терең тебіреніске шақырады, соған жұмылдырады.

«Зымыраған уақытты ешкім тоқтата алмайды. Ал адам болса кешегі қуанышын немесе тартқан қасіретін тұтқиылдан келген жаңа оқиғалар ұмыттырып жіберетіндей күйде жаратылған. Оған бүгінгі күн биігінен өткен дүние сонша мәнді, мардымды болып көрінеді.

Ядролық полигон жайы да нақ осындай кейіпте. Бұдан аз ғана уақыт бұрын Семей аймағының тұрғындарының жүректерін шайқалта жарылыстар дүрсілдеп жатты. XX ғасыр құбыжығы қырық жыл бойы оларды үлкен үрейде ұстады. Тек оның үні өшкен соң ғана адамдар кеуде кере дем алады» .

Қадырдың экология тақырыбына арнап жазылған лирикалық өлеңдерінің көбісінің басты кейіпкері – ақынның өзі. Оны лирикадағы негізгі идеядан, оған баға беруші, кесімін айтып, үкімін шығарушы ақындық «мен» арқылы іске асуынан да байқаймыз. Жоғарыдан азды-көпті талдап кеткен: «Қамысты көр», «Шарт», «Табиғат тауқыметі», «Қымбат», «Мүйізтұмсық немесе миллионның тағдыры» тағы басқа лирикаларында ақын өзінің ойын тікелей тыңдаушыға жеткізуге тырысады. Яғни, бұл өлеңдерден лирикалық қаһарман ретінде көрінетін ақынның бейнесін айқын аңғаруға болады. «Қазақ өлеңіндегі басты әдеби бейненің бірі – ақын образы» дегенге сүйене отырып, оның ақын лирикасындағы орнына тоқталар болсақ, Қадыр әсіресе соңғы жазған көптеген

өлеңдерін тек бірінші жақтан, ақын атынан ғана баяндап қоймай, сол өзі өлеңде қозғаған мәселеге өзі жауап беріп отыратындығы да жиі кездеседі.

«Қазына» деген өлеңінде:

Көзіңізбен көрдіңіз

Таумыз, түзбіз, тақырмыз.

Қазып-қазып жерді біз,

Жегідей жеп жатырмыз, – деп ащы шындықты алдымызға жайып салады.

Адам баласы табиғатты тек тамағын тойдыру үшін ғана бүлдіріп жатқан жоқ, үлкен аумақтарды ядролық бомбаларды сынау үшін пайдаланып жатқанын, жер шарындағы тіршілік үшін Семей, Невада, Лобнур полигондары қаншалықты қауіпті екенін айтып түсіндірудің өзі артық. Адамдар арасындағы кейбір парықсыздардың табиғат анаға жасап отырған осынау қиянатының шынайы суретін өз поэзиясында былайша суреттейді:

Біледі жердің парқын кім!

Білмегендіктен тозды адам.

Ақымақтығынан әркімнің

Аздың-ау аздың

Боз далам!

Иә, аянышты көрініс, көкірегің қарс айырыла күрсініп еске алатын қасіретті сурет. Басқаны басқа дейік, күллі тіршілік атаулының тірегі – қара жердің өзін жегідей жеп аздыруға айналыппыз. Ақынның өлең идеясы арқылы жеткізгісі келген ойы да сол адамдар көңіліндегі аяныш сезімін ояту, көпшіліктің шындыққа көзін жеткізу екендігі өлең мазмұнынан айқын аңғарылып тұр. Қадыр Мырзалиевтің «Бұлбұл бағында» мынадай бір сырлы шумақ бар:

Жүйрік арман қуып жете қалсаң- ақ,

Жалт береді,

Соның өзі бір сабақ!

Осалдар жүр өзін жұрттан артық деп,

Ал мықтылар өзін жұрттан кем санап!

Тап- таза шындық!

Алдымен, азамат ойдың адамында ешқашан арман таусылмақ емес. Ардан туған адам әрқашан арман қуады және арман қуудан жалықпайды,

туғаннан өлгенге дейін қуады және сол арманның шегіне жетпейді, жетсе де жеткенін сезбейді. «Арманым жоқ дейтіндер» қателеседі, яки өтірік айтады. Адамның арманы болмаса, ертеңі болмағаны, арман бітсе, ертеңі бітеді, мақсаты түгесілгені, арманның таусылған жері- адамның өлген жері. Саналы кісіге мұның өзі сабақ екені рас. Содан соң, осалдардың өзіне- өзі қарық боп, өз деміне өзі буланып, жіпсіп, күпсіп жүретіні, ал мықтылардың өзіне- өзі көңілі толмай, өз ісіне өзі разы болмай, өзін- өзі іштей сынап, мінеп жүретіні және рас.

Айтатыны жоқ, осалдық деген де бір ботатірсек бозбалашылық - өз көлеңкесіне өзі жігітсіген қысыр қызтекелік қой! Осалдар өпірем, өрепкігіш, бойлауық, күпілдек келеді! Осалдығын сонымен жасырмақ болады. Онымен де қоймай, осалдық омыраулап, мықтылықты біраз көзден тасалап, ықтыра алмаса да бұқтыра тұруы мүмкін. Бірақ мықтылық деген- мықтылық, түбінде бір осалдық атаулының бәрін көне тамдай қопыра құлатып, сілкініп шыға келетіні сөзсіз. Осындай мықтылық иесінің бірі - Қадырдың өзі. Дәлірек айтқанда, Қадырдың қадірі – мықтылығында.

Зерттеуші Б.Кәрібаева сөзімен айтсақ: «Табиғат суретін беруге ақын көп машықтанған. Әсіресе табиғаттың бар бояуын суреттеп жеткізуден гөрі жанының қабылдауы мен түйсігінің тітіркенуі арқылы адам мен табиғатты тұтастырып жіберуді көздейді» [27, 138].

Қ.Мырзалиев те табиғат лирикасындағы өлеңдерін негізінен он бір, сегіз, жеті буынды үлгіде жазады. Туған жер, өскен орта табиғатының сұлулығын ақын шебер суреттейді. Құрылысы, суреттеу тәсілі жағынан дәстүрден озбаса да, сөздік қолданыстары, бейнелілігі жағынан өз ерекшелігімен танылады.. Белгілі бір нәрсені кейіптеу арқылы ақын өз сезімін оқырманына әсерлі жеткізумен қатар сол көрініске тәнті етеді. Көп адам тек сұлулығына сүйсінетін, бірақ одан сыр тауып ұғынбайтын табиғат туындыларын ақын өз шығармасына тиек етеді. Ақынның аса шеберлігімен бірге табиғатты жырлаудағы терең білімділігі, тілінің байлығы, байқағыштығы, замана келбетін танытарлық сөз қолданыстары, ұлттық өрнектер көңіл бөлгізеді.

Қадыр шығармашылығы қазақ поэзиясында ерекшеленіп, ғасырдан ғасырға тарих көшімен бірге ілесіп, ұрпақтан ұрпаққа жалғасып, мәңгі жасай бермек.

Ақын К.Ахметова сөзімен түйіндесек: «Қадыр Мырза Әли - ұлт ақыны. Қазақ деген тегі мықты, тарихы бай, тағдыры күрделі, түйсігі мың қатпар,

қалтарысты, астарлы, тысты, алапат тілді, қабілетті қаһарман, қайсар халықтың тұңғыығына бойлап, кеңдігіне кепіл боп, бітімімен біте қайнасып, ұлылығын, рухын, ар-ұятын , үмітін барынша әспеттей отырып, кемшінің мінін, қайғысын, сорын азаматтық тұрғыда қазып айта алған, сыншыл да ойшыл ақын. Ұлы ақын.»

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қирабаев С. Ұлт тәуелсіздігі және әдебиет. - Алматы: Ғылым, 2001. - 448 б.
2. Мырзалиев Қ. Үш томдық шығармалар жинағы. 2-т. - Алматы: Жазушы, 1989.-432 б.
3. Мырзалиев Қ. Үш томдық шығармалар жинағы. 1- том. - Алматы, 1997. -258 б.

К.ф.н. Гоца Н.М.

*Тернопільський національний педагогічний університет ім. Володимира
Гнатюка*

ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ МЕДИЧНОЇ КЛІНІЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Розвиток медичної термінології співпадає з розвитком медицини як науки. Це найдавніша термінологія, на прикладі якої можна простежити шляхи її становлення, розвитку та вдосконалення [4]. Клінічна медична термінологія, що є об'єктом представленої розвідки, є відгалуженням медичної термінології та включає назви захворювань, методів профілактики, обстеження, діагностики і лікування, клінічних спеціальностей та спеціалістів.

Медична термінологія ґрунтовно представлена у роботах таких дослідників як Л. Стегніцька [4], Laslo Repas [6]. Тематика клінічної термінології висвітлюється у наукових роботах таких лінгвістів як В. Базарова [1], М. Закалюжний [2], О. Мелехов [38], Alan L. Rector [5] та ін.

Клінічна термінологія – це «обслуговуюча» галузь медико-біологічних знань, що відносяться до хворого організму. Цю галузь зазвичай називають «патологією». У патології вивчається клініка хвороби, тобто її симптоми і прояви, порушення фізіологічних функцій, структурні зміни органів і тканин. Тому в якості її основи виступають терміносистеми анатомії та фізіології. Власне клінічна термінологія стосується різноманітних предметів, процесів, явищ, пов'язаних з профілактикою, діагностикою хвороб, їх диференціацією за допомогою назв конкретних нозологічних (грец. *Nosos* – хвороба) одиниць, зі способами обстеження та лікування хворих. У клінічній термінології зустрічаються в основному терміни грецького походження, наприклад, *cardiology* – кардіологія, *nephropathia* – нефропатія, *gastritis* – гастрит).

Практикуючий лікар кожного дня використовує клінічні терміни у спілкуванні з колегами та пацієнтами. Клінічна термінологія має кілька особливостей: 1) ґрунтується на грецькій лексиці; 2) основною структурно-семантичною одиницею є терміноелемент; 3) при вивченні клінічних термінів

потрібно або пояснити його значення, або сконструювати термін із вказаним значенням, що висуває на перший план не граматику, а семантику.

Медична клінічна термінологія являє собою з точки зору здійснення нею номінативної функції особливий тип, з одного боку, лексем термінів, а з іншого боку, так званих «народних», тобто непрофесійних найменувань. Такий спосіб є способом наївної та наукової категоризації навколишнього світу та його репрезентації в мовних одиницях. При цьому існуючі терміни є чіткою системою найменувань, об'єктивують наукову мовну картину світу, а так звані «народні» назви хвороб людини та патологічних процесів дозволяють судити про наївну мовну картину світу носіїв мови. Наприклад, для позначення одного з видів розладу сну зустрічаємо терміни «*лунатизм*» та «*сомнамбулізм*». При цьому «*лунатизм*» є народним найменуванням, в той час як інший термін є офіційними медичним терміном. В англ. мові на позначення даного явища також існують лексеми *sleepwalking* та *noctambulism / somnambulism*.

Номінативна функція реалізується у клінічного терміна не просто в назві різних явищ дійсності (хвороб, синдромів, симптомів і т.п.), а і в найменуванні спеціальних понять про ці явища. Наприклад: термін «*hysteria*» («*істерія*») походить від грецького «*hystera*» – «*матка*», оскільки давньогрецькі лікарі пов'язували виникнення істерії з порушеннями функцій матки. В даний час етіологія даного захворювання визначається дією зовнішнього чинника, що травмує психіку або побічно її послаблює.

Аналіз медичних клінічних термінів показує, що основою для назв хвороб, синдромів, симптомів можуть стати такі критерії:

1. Уражений орган: *mastitis* – *мастит* (запалення молочної залози); *dermatosis* – *дерматити* (пошкодження шкіри); *Carpal tunnel syndrome* – *синдром зап'ястного / зап'ясткового каналу / зап'ястковий тунельний синдром* (патологічний стан, що характеризується болем, відчуттям оніміння і поколювання в пальцях руки й самої кисті та виникає в результаті здавлювання серединного нерва в зап'ястковому каналі);

2. Патологічний процес, яким характеризується захворювання: *necrosis* – *некроз* (патологічний стан при якому відбувається денатурація внутрішньоклітинних протеїнів та ферментативне перетравлення змертвілих клітин); *dyskinesia* – *дискинезія* (патологічний стан, що виникає в результаті порушень моторної функції жовчовивідних шляхів);

3. Причина хвороби: *fluorosis* – *флюороз* (захворювання, пов'язане з надмірною кількістю фтору в організмі); *stenosis* – *стеноз* (стійке звуження просвіту будь-якої порожнистої анатомічної структури організму); *helminthosis* – *гельмінтоз* (інфекційні паразитарні хвороби, які спричинюють гельмінти);

4. Місце: а) назва місця, де вперше було виявлено дане захворювання або де воно виникло: *West Nile Virus* – *вірус лихоманки Західного Нілу* / *лихоманка Західного Нілу*; *Ebola* / *Ebola hemorrhagic fever* – *вірус Ебола* (отримав свою назву від регіону Демократичної Республіки Конго, пов'язана з найменуванням річки Ебола в Заїрі, в долині якої вперше відкрили цей вірус 1977р.; *Lyme Disease* – *хвороба Лайма* / *бореліоз*, *Лайм-бореліоз* / *системний кліщовий бореліоз* (вперше описана в доповіді 1977р. у жителів м. Лайм, штат Коннектикут); б) назва місця, де вид хвороби був найбільш поширеним: *Volyn fever* / *trench fever*, *paroxysmal rickettsial disease* / *Irene fever* – *лихоманка волинська* / *траншейна (окопна) лихоманка* / *5-денна лихоманка* / *хвороба Гіса-Вернера* / *лихоманка з поразкою гомілки та стопи* (у 1918р.); *Spanish Flu* – *іспанський грип* (у 1918р.); *Hong Kong flu* – *Гонконгський грип* (у 1967р.);

5. Особа: а) прізвище вченого, який відкрив захворювання: [*Zenker paralysis*](#) – *параліч Ценкера*; [*Wilms' tumor*](#) – *пухлина Вільмса*; [*Vincent's angina*](#) – *ангіна Венсана* / *ангіна Симановського-Плаута-Венсана*; б) прізвище першого пацієнта – носія даного захворювання: *Hartnup disease* – *хвороба Хартнапа*; *Mortimer's disease* – *хвороба Мортімера*; *Cowden syndrome* / *Cowden's disease* / *Multiple hamartoma syndrome* – *синдром або хвороба Коудена* / *синдром множинних гамартом*; с) ім'я міфологічного або літературного героя, який мав якості, подібними з ознаками даного захворювання: *Robin Hood Syndrome* – *синдром Робіна Гуда*; *Munchausen syndrome* – *синдром Мюнхгаузена*; д) назву особи за родом діяльності – представники цієї професії схильні до цього захворювання: *bird-fancier's lung* – *легені* / *легке птахівника* (хворіють працівники птахофабрик, голубівники, любителі хвилястих папужок. Джерелом є пір'я, білки посліду папуг, голубів, курей); *cheese worker's lung* – *легені сировара* (Джерелом є запліснялий сир); *grain fever* – *зернова лихоманка* / *лихоманка молотильників*; *granary worker's disease* – *хвороба працівника зерносховища* (Джерелом виступає заражене довгоноси́ком борошно);

5. Зовнішня ознака хвороби: *cirrhosis* – цирроз; *albinism* – альбінізм; *cyanosis* – ціаноз; *urticaria* – кропив'янка; *caseous necrosis* – сирний некроз, *rubella* – краснуха; *cleft palate* – вовча паща.

Література:

Таким чином, основу іменування медичних клінічних понять складають ономасіологічні категорії процесуальності, предметності, ознаковості та локативності.

1. Базарова В.І. Клінічна термінологія : навч. посіб. для студ. вищ. навч. Закладів. // Базарова В. І., Жук Л.Г., Світлична Є.І. – Х. : Вид-во НФаУ : Золоті сторінки, 2006. – 168 с.

2. Закалюжний М.М. Посібник з анатомічної і клінічної термінології / М.М. Закалюжний, М.А. Андрейчин – К. : Здоров'я, 1993. – 224 с.

3. Мелехов О.Г. Терминология клинических исследований / Мелехов О.Г., А.Г. Рудаков . – Москва : «Атмосфера», 2014.

4. Стегніцька Л.В. Історія становлення медичної термінології. [Електронний ресурс] / Стегніцька Л.В. // Режим доступу : http://www.rusnauka.com/19_TSN_2014/Istoria/3_174070.doc.htm.

5. Rector, Alan L. Clinical Terminology: Why is it so hard? [Електронний ресурс] / Alan L. Rector // Режим доступу: <http://www.eski.hu/surjan/SE/kod1/Why-is-terminology-hard-single-r2.pdf>

6. Repas, Laslo. Basics of medical terminology Latin and Greek origins [Електронний ресурс] / Laslo Repas // Режим доступу: <http://www.ilekt.med.unideb.hu/kiadvany/4latineng.pdf>.

Сыдығалиева С.А.
Қарағанды қаласы
№23 ЖОББМ, Қазақстан

ЕҢ ТАЗА, ЕҢ БАЙ, ТАБИҒИ ТІЛ

Ұлттың ұлылығын, парасат, дүниетанымын танытатын алып күші, ол – тілі. Түркі тілдерін зерттеуші орыс ғалымы В.В.Радлов тілімізді «..сөз оралымдары көркем, тілі өткір, майда, шешен де тапқыр» деп баға берсе, татар ғалымы А.Саади «...ең таза, ең бай, табиғи тіл» деп қазақ тілінің сөздік құрамының синонимдерге толы екендігін дәлелдей түсті. Тілге көрік беріп, әр қырынан әрлендіріп, ұғымын кеңейтіп тұратын тілдік құралдар – синонимдер. Тіл білімінде синонимдердің алатын орны ерекше. Қызметі мен қолдану аясы кең. Синонимдер – халық тілінің даму деңгейінің, ұлттық ерекшелігінің көрінісі. Орнымен жұмсалған синоним сөздер шебер сөйлеуге, шешендікке төселдіреді, ойды әсерлі етеді. Еркін қолданыстағы синонимдер ойды дәл, ұтымды жеткізуге септігін тигізеді. Ойды сан саққа жүгіртіп, сөйлеу, жазу барысында тілдегі синонимдердің молдығы байқалады.

Бірнеше синонимді пайдаланып, мәтін құрастырып, сөйлем құрау кезінде әр тапсырма орындаушы берілген бірдей синонимдерден нысаналы мақсатына қарай түрлі көңіл күй, көзқарас әуені бойынша көркем жеткізуге тырысады, атқаратын қызметінің ауқымды екеніне көз жеткізеді. Жақсы тәртіп әдетке айналса, ырыс, Жаман тәртіп әдетке айналса қырсық. Ашулы ма, әлде, дағдысы ма, қабағын түйді. (Ғ.Мұстафин) Құнанбайға жұрттың көңілі әр алуан болғанымен, ежелгі салт, машық бойынша бұл өңірдегі ағайын Зере отырған үйді жатсынған жоқ (М.Әуезов) Таппадым көмек өзіме, Көнбейді ешкім сөзіме, Әдетіне қарысып (Абай) Ас қайнап, пісуге айналғанда ожаумен іліп ап дәмін көру Дәметкеннің дағдысы еді. (С.Мұқанов) Ертемен тұрып, айналаға зер сала қарап, жаяу жүріп, серуендеуді машық еткен. («Салауатты өмір салты»)

Синонимдер қатар келгенде, айтар ой нақтылана, айқындала береді. Ерекең – көңілшек, қайырымшыл адам. (Б.Майлин) Бұдан бір жарым ғасыр

бұрын дүниеден өткен Шоқан есімін қазір әрбір ұлт қасиеттеп, қастерлеп атайды(С.Мәуленов) Ақылдының сөзі қысқа, айта қалса, үлгі, нұсқа(Мақал)

Сөздің мән - мағынасын танып, синонимдерді дұрыс пайдаланғанда ғана тілге жетік болып, сөзді дәл, орынды қолдануға дағдыланады. Лайықты пайдаланылған мәндес сөздер әсерлі әрі тартымды ой тудырып, айтылым, жазылым материалдары көркем, құнды болмақ. Біздің мақсатымыз – айқын, бағытымыз – анық. («Егемен Қазақстан»)

Азат басың болсын құл, Қолдан келмес іске ұмтыл.(Абай) Еркін елдің Еркебұланысың. («Ұлан» газеті) Қазақ бұл күнге дейін солдатқа бармай бостан өсіп еді. (І.Жансүгіров)

Халқымыздың ғасырлар бойғы арманы жүзеге асып, әлем таныған тәуелсіз мемлекет болдық. («Егемен Қазақстан»)

Синонимдер мәтіндегі не сөйлемдегі сөздердің қайталанбауын қамтамасыз етеді. Мысалы, Өмірімнің *қаһарманы* сен болсаң, Жүректегі *кейіпкерің* болайын. (Өлеңдер жинағы) *Құрметті* тыңдармандар, *қадірлі* қонақтар, *қадірменді* зиялы қауым, қош келдіңіздер! Немесе , *Ардақты* аналар, *аяулы* арулар, сіздер бір қолмен бесік, екінші қолмен елді тербетесіздер. *Ел* аман, *жұрт* тыныш болсын.

Мағыналары қарсы ұғымды білдіретін сөйлемдерде де синонимдер бір ұғымның түрлі белгілері мен сан қырлы жағын байқату мақсатында қолданылады. Болашақтың иесі, Сендердікі келешек. (О.Шипин). *Бет* көрсе, *жүз* ұялады (мақал).

Синонимдердің қосарланып қолданылатын түрлері де кездеседі. Мағыналары жалпыланып, ұғымы кеңейе түседі. Адамгершілік , ар-ұят – адамдықтың белгісі (Абай). Құш – қуат бірікпей, өсіп -өну жоқ.

Тіліміздегі тұрпайы, дөрекі мәнді білдіретін сөздерді сыпайылап жұмсартып жеткізу тәсілі ретінде алмастырып қолдануға болады. *Мылжың* деудің орнына сөзшен, сөзі көп, сөзуар, *айқайлады* дегеннің орнына *дауыс көтерді* деп те жұмсауға болатыны байқалады.

Сөз жаңалау мен ой еркіндігіне жетудегі тілдік құрал – синонимдердің тіл мәдениетінің қалыптасуына ықпалы зор екендігі аян.

Тіл байлығы көрсеткіштерінің бірі, синонимдер арқылы ана тіліміздің кең тынысты, көркем бейнелілігі, қыр-сыры молдығы көрінеді.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Ә.Болғанбаев «Қазақ тілінің синонимдер сөздігі» Алматы, «Мектеп» баспасы, 1975 жыл.
2. «Қазақ тілі мен әдебиеті» журналы , 2008 жыл, №6 саны
3. С.Бизақов « Синонимдер сөздігі» Алматы, «Арыс»баспасы,2007 жыл
4. С.Құрманалиева «Қазақ тілін тереңдетіп оқыту» Алматы, «Рауан»баспасы,1995 жыл

Саржанова А.Н.

СКГУ им. М. Козыбаева, г. Петропавловск, Казахстан

ОСОБЕННОСТИ ОРГАНИЗАЦИИ ЗАНЯТИЙ ПО «ДРАМЕ» И ИХ РОЛЬ В РЕЧЕВОМ РАЗВИТИИ ДОШКОЛЬНИКОВ

Проблема речевого развития детей дошкольного возраста остается одной из актуальных и на сегодняшний день. Период дошкольного детства называют сензитивным, но наряду с этим характеризуют как периоде большим количеством проблем в речевом развитии детей.

Государственный общеобязательный стандарт дошкольного обучения и воспитания ставит целью «развитие у ребенка коммуникативных навыков, необходимых для воспитания полиязычной личности, способной общаться с окружающими людьми».

Образовательная область "Коммуникация" включает развитие устной и связной речи детей в различных формах и видах детской деятельности, творческой речевой деятельности; воспитание звуковой культуры речи; обогащение активного словаря; формирование грамматической стороны речи, развитие знакомства с детской литературой, выразительное чтение и пересказывание; развитие государственного, русского, английского и других языков [1]. Содержание образовательной области «Коммуникация» реализуется через организованную учебную деятельность: развитие речи, художественная литература, основы грамоты, казахский язык или русский язык, драма. Из всех перечисленных занятий в дошкольных организациях наибольший интерес у педагогов и родителей вызывает занятие «Драма».

Основными факторами развития речи дошкольников являются, во-первых, речевая среда, во-вторых, организованный целенаправленный педагогический процесс. Наряду с организованной учебной деятельностью (занятиями) по развитию речи, художественной литературе *занятия по драме* решают ряд задач, как воспитательного так и образовательного плана.

На занятиях драмы дошкольники развивают речь, так как работают над выразительностью реплик героев, совершенствуя звуковую культуру речи, ее

интонационное оформление. При выполнении того или иного задания педагога, дошкольники стараются произносить необходимые фразы громко, четко, понятно и выразительно. Правильно сформулированные вопросы педагога, заставляют детей размышлять, сравнивать факты и делать определенные выводы, высказывая свою точку зрения.

В методической литературе понятия «драматизация» и «инсценирование» не являются синонимичными. В разных источниках используются следующие определения «Драматизация – это постановка любого произведения на сцене» или «Драматизация – постановка на сцене пьесы, предназначенной для театра, в отличие от ее чтения» или «Драматизация – перевод текста эпического произведения в драматическую форму». Инсценирование встречается в следующих формулировках «Инсценирование – перенос на сцену произведения, не написанного специально для сцены» или «Инсценирование – постановка на сцене произведения либо написанного в драматическом жанре, либо переведенного в драматический жанр из эпического или лирического».

До осуществления инсценирования или драматизации в дошкольной организации ведется большая подготовительная работа.

До первичного чтения литературного произведения и после необходимо организовать рассматривание иллюстраций к данному произведению: отметить характерные для них особенности (окраску, если это животное; одежду и т.д.), обратить внимание на позу. Рассматривание иллюстраций является одним из средств формирования у детей более точных представлений о литературных героях. Их настроение, характер, взаимоотношения отражаются в позе, мимике, движениях. Это поможет детям в драматизации воспроизвести образы героев.

Способность представить себе героев произведения, события, в которых они участвуют, и обстановку действия, а также понять их чувства, характеры, взаимоотношения способствуют развитию эстетического чувства дошкольников, их воображению, а реализация в театрализованной постановке дает возможность детям развивать речь.

Начинать необходимо с элементов инсценирования: например, выразительно проговорить реплику героя, сделать жест, который делает персонаж, или показать его мимику, - все это помогает ребенку через физические ощущения понять эмоциональное состояние героя или мечтающего, счастливого или удивленного героя.

Использование мимики и жестов при сопровождении речи, дополняют и усиливают её. Через выражение лица, глаз ребенок передает свои переживания, свое отношение к событиям, героям и обстоятельствам. Умелый отбор определенных жестов помогает дошкольникам донести до зрителей характер и мотивы поведения персонажей.

Для драматизации на занятиях в дошкольных учреждениях берется законченный фрагмент произведения (или целое произведение небольшого объема – сказка, рассказ или сюжетное стихотворение), в котором присутствуют диалог и авторские комментарии (кто говорит, с какими эмоциями).

Необходимость проведения дыхательной и речевой гимнастики объясняется тем, что для многих детей характерна общая зажатость мышц, в том числе и речевого аппарата, невыразительность и монотонность речи, «проглатывание» начала и конца слов. Работая над общим раскрепощением ребенка, воспитатель должен заботиться о развитии речевого дыхания, освобождении мышц речевого аппарата, которые формируют четкую дикцию.

Правильное дыхание в процессе речи заключается не только в экономном расходовании воздуха, но и в своевременном и незаметном пополнении его запаса в легких. Необходимо обращать внимание детей на неподвижность плеч при произношении реплик героев. При неправильном грудном дыхании используется лишь часть мышц грудной клетки, причем наиболее слабая. Такое дыхание утомляет грудную клетку частыми вдохами, воздух расходуется нерационально. Для выработки правильного произвольного дыхания требуются специальные упражнения. Работая над голосом дошкольников, необходимо обращать внимание на силу голоса, так как смена силы голоса используется как одно из выразительных средств.

Организованная учебная деятельность по «Драме» может быть организована следующим образом, например:

1. Подготовительная работа: чтение фрагмента или всего произведения, дыхательная или речевая (артикуляционная) гимнастика, работа над правильностью и выразительностью речи детей (проговаривание фраз), напоминание о правилах культуры поведения в театре (позиция актер и позиция зритель) и т.д.

2. Основной этап (*берется одно направление*):

- игровые образы с помощью движения, мимики, жестов;
- игры-пантомима;
- театрализованные игры (например, передать повадки кошки, передать эмоции и жесты);
- драматизация произведения или фрагмента.

3. Итог занятия (Так как проигрывается драматическое представление должна быть театральная концовка: зрители хлопают, актеры осуществляют поклон зрителям). Воспитатель благодарит детей за театральную игру.

Таким образом, театрализованная деятельность организованная на занятиях «Драма» является уникальной возможностью для эффективного развития речи и творческих способностей дошкольников через театрализованные игры, игровые образы, драматизацию и другие приемы.

Литература

1. Государственный общеобязательный стандарт дошкольного воспитания и обучения (с изменениями по состоянию на 15.08.2017 г.).

Қасымбекова Анар
Абай атындағы ҚазҰПУ
3 курс докторанты

ҚАЗАҚ, АҒЫЛШЫН ХАЛЫҚТАРЫ ЕРТЕГІЛЕРІНЕ САЛҒАСТЫРМАЛЫ- ТАҚЫРЫПТЫҚ ТАЛДАУ

Түйіндеме

Қазақ, ағылшын ертегілерін түр-түрге бөліп салғастырмас бұрын бұрын бірнеше жалпы түсініктер айтып өту қажет. Жалпы, ертегі фольклоры жайындағы негізгі ғылымдық, жүйелік мәселелер зерттелген. Әр елдің батыр жырлары, салт жырларында, әсіресе ертегі, легенда сияқты мұраларында бір-бірімен ұқсас жақтары болып отырады. Бұндай жанрлар мен универсалдар қазақ, ағылшын ертегілеріне жат емес. Бұл ұқсастықтардың негізгі себебі шаруашылық, қоғамдық, салт-саналық жағдайлары бір дәрежеде, біркелкі ұқсас халде болғанда - сол елдердің әрқайсысы өз топырағында ұқсас шығармалар туғызады. Онан соң шаруашылық қарым-қатынасы аралас, жақын елдердің ертегілері біріне-бірі ауысып келіп жатады. Мәселен, қырғыз, өзбек, ұйғыр, түрікпен халықтары мен қазақ халқына ортақ ертегі әңгімелер көп-ақ. Сол сияқты Еуропа халықтарында да ұқсас ертегілер көптеп кездеседі. Бұл мақалада қазақ, ағылшын халықтары ертегілеріне салғастырмалы- тақырыптық талдау зерттеудің өзектілігін көрсетеді.

Түйін сөздер: қазақ, ағылшын халық ертегілері, салғастырмалы- тақырыптық талдау, ауыз әдебиеті

Сөйтіп, дүниежүзіндегі халықтардың бәрінің де айтып жүрген ертегілері жалғыз сол халықтың өзі ғана тудырған ертегілер емес, қайта өзге де көп-көп халықтарға ортақ мүлік боп шығауы жиі кездеседі. Мысалы: әр елдің ертегілерінде өзіндік жаужүрек батырлары мен әділ хандары менн ханшайымдары көптеп кездеседі.

Осымен қатар айтылатын тағы бір негізгі пікір — ертегі бір елдің фольклоры көлемінде тексерілу үшін, оның тек қана осы елдің өз ішінде туған

төл ертегісі болуы шарт емес. Көптеген халық ертегілері әлем халықтары ертегілеріне айналып, ортақ фольклор саласында қолданыс табуда. Тіпті қазіргі кино индустриясы дамыған заманда, бұл ертегілер жаңа нұсқада ұсынылып, өңделіп, әр халықтың мәдениеті мен әдет ғұрыптары арқылы беріліп жүргендігін байқау қиын емес.

Жазушылармен бір сапта халық жаратқан образдарға қарсылық жасаған, бірақ өздері қиялмен жаратқан әлемдерін жөн көрген филолог-ғалымдар да еңбек еткен. Олар алғашқы дүниеге келген кейіпкерлерді мойындамау мақсатында көптеген Британдық фольклордың естеліктерін және алғашқы туындыларын жинақтап, олардың диалектикасы және этнографиялық өзгешеліктерін зерттеп шықты.

Негізінен, ертегілерді қай жақта туып, қай шеттен келсе де, белгілі ертегіні бір халық өз тілінде халық болып әңгіме етіп, айтып жүрсе, сол жеткілікті. Бұл халықта ол ертегіні өз ертегісі қатарында зерттеп, тексеріп, тел ертегісіндей танытын болады. Белгілі ертегіні қазақ ертегісі қатарында тексерумен қатар, оның түбі қай тілден шыққанын айта отыру қажет. Көп халықтарға тараған ертегі болса, қай халықтың молырақ, көркемдірек етіп айтатынын да атап өтуге болады. Мысалы, "Мың бір түн" әңгімесін, "Тотының қырық тарауын" ауызша айтып келген шығыс халықтары қалай әңгімелейді? Шығыс халықтары арасында Орта Азия елдері қандайлық жаңалықтар қосып айтады? Өзбек, қазақ, қырғыз, түрікпен сияқты елдердің қайсысы молырақ, көркемдірек әңгіме етіп жүр? Немесе осы елдердің бәріне ортақ аңыз әңгіме — күлдіргі әңгіме Қожанасыр жайын қай ел қаншалық өзгешелік өрнек, көркемдікпен жетілте айтады? Осы жайдың бәрін салыстыра тексеру, нақты тану — фольклорды зерттеуші ғалымның ардақты міндеті.

Қазақ ауыз әдебиетінің ертегі жанрын Аймуытов Ж., Әуезов М., Жұмалиев Қ., Ғабдуллин М., Марғұлан Ә., Бердібаев С., Қасқабасов С., Қорабай С. және т.б. ғалымдар қарастырған болатын. Қазақ ауыз әдеби жанрында Ертегіні жанр ретінде қарастыру Совет Одағы тұсында түпкілікті зерттеуге мүмкіндік болған еді[1, 2].

Ағылшын халық ертегілерінің алғашқы топтамаларын жинақтау XIX ғасырдың соңында басталған. 1854-1916 жылдар арасында ең алғашқы ағылшын халық ертегілерінің жинақталған екі томы Джозеф Джекобсқа тиесілі болған [3, С.134]. Әйтседе, Ресей, Германия және Франция елдеріне қарағанда Англияда

ертегілерді жинақтау және жазып алу жұмыстары әлдеқайда кеш басталғандығы туралы фактілер бар.

Британия аралдарында халық ертегілерінің жинақталуы және дамуы ең күрделі тарихи кезеңге тура келді. Ол кезеңдегі халық ертегілерге, мифтерге және ондағы орындалған діни рәсімдерге сенген және дамытып барған. Осыдан христиандардың дүниетанымының басталуы қалыптасқан. Ағылшын халық ертегілеріндегі әділ ханзада мен ханшайым, жауыздарға қарсы күреске қиялдан туған алып батырлары, мейірімді жануарлар, құдайлар немесе жай ғана шаруалар кейпіндегі кейіпкерлер өмір сүрді.

Кезінде, ағылшын фольклор үйірмесінің президенті Джозеф Джекобсқа ағылшын халық ертегілерін жинақтау өте қиынға түсті, өйткені ертегілердің көбісі ұмытылып кеткен еді. Германиялық ағалы-інілі Гриммдер, Франциялық Шарль Перро немесе Ресейлік А.Н.Афанасьевтер сияқты Джозеф Джекобс ертегілерді әдеби өңдеуден өткізбеді. Ол өзінің алдына ертегілерді өз тыңдаушыларына халық қалай жаратқан болса, солай жеткізуді мақсат етіп қойды. Көптеген прозаиктерді, ақындарды және драматургтерді қанағаттандырған нәрсе ағылшын халық ертегісінің отандық фольклорға өте бай күйінде Англияға танымалдығы болды. XIX-XX ғасырларда бұл жанр үшін өз ақындық шабыттарын тапсырған албандықтар қатарына: Чарлз Диккенс, Уильям Мейкпис Теккерей, Льюис Кэрролл, Эдвард Лир, Оскар Уайлд, Редьярд Киплинг, Беатрис Поттер и Памела Трэверс, Джеймс Барри, Алан Милн, Джон Толкин, Дональд Биссеттер болатын. Айнаның арғы бетінде болып келген Алисаның, Мэри Поппинстің, бақытты Ханзада мен Питер Пэннің, қонжық Винни-Пух және ізгі ниетті ергежейлілер образдарының дүниеге келуіне халықтан шыққан әдемі қиялдар негіз болған. Басқа елдер сияқты Англияда да ертегілерге болған қызығушылық сонау романтизм заманынан бастап әр түрлі кейіпте қалыптасып келген.

Жалпы, қазақ, ағылшын ертегілерінде кейіпкерлер, аңыз адамдар, жауыздар, мейірімді жандар, сиқыршылар, періштелер, су перілері, ойдан шығарылған аңдар халық арасында өмір сүруді жалғастыра бергені туралы ертегілер көптеп кездеседі. Сонымен фольклорлық жазбалардың өңдеуге ұшыраған және алғашқы дүниеге келген туындылардың ортасында тағы бір жіңішке стилистикалық өңдеуге ұшыраған формасы пайда болды. Яғни, ертегілер алғашқы кейіпкерлерін сақтап қалған түрде жаңадан жазылды. Бұл

арадағы ең үлкен еңбек баспадан басып шығарушылармен аудармашылардың еншісіне тиді. Аудармашылардың еңбектері халыққа ұнады. Өйткені ертегілерді оқып-түсіну оңай болу мақсатында аудармада жалпы ағылшын тілін қолданылды.

Қазақ, ағылшын ертегілерін салғастыра зерттесек, кейбір айырмашылықтар да бар. Мысалы: ағылшын халық ертегісіндегі адам жегіштерге және қара күштерге қарсы күресуші кейіпкерді жай шаруаның ұлы Джек деп таныстырылған. Бұндай персонаж, адам жегіштер туралы ертегілер қазақ ертегілер тізімінде кездеспейді. Джек өте күш-қайратты, еңбексүйгіш, мейірімді, адал және шыншыл болғандықтан, халықтың арасында мұндай адамдарды халық батырлары деп атаған. «Adventures of Jack the Giant-Killer» ертегісіндегі Джек өз Отанының азаттығы үшін күрескен революционеріне айналады [3, 174б.]. Ал, қазақ ертегісіндегі «Қожанасыр» кейіпкері сандаған юморлық ертегілерге себеп болған персонажа ағылшын ертегісінде кездестірмедік.

Кейбір персонаждар өзіндік жаман, жақсы қасиеттері арқылы салғастыру арқылы анықтала алады. Мысалы: Ағылшын халық ертегілеріндегі кейіпкерлер барлық кезде мұндай батырларға айнала бермей, кейде оларды шық бермес Шығайбай капиталистер кейпінде де таныстырылады. Мұндай кейіпкерлерді Англиядағы буржуазиялық капитализмнің дамуының бірінші кезеңіндегі капиталистерге теңейді. Мысалы: «Molly Whuppie» ертегісіндегі адам жегіш жауыз адамдарды алдаған қыз Молли және «Jack and the Beanstalk» ертегісіндегі Джек өздерінің жақын жуықтарына, дос-жарандарына сонымен қатар айналасындағы барлық адамдарға өздерінің ерлігімен бақыт сыйлайды [3, 175б.].

Ағылшын халқына тән күлкілі кейіпкерлерді яғни юморды да осы ертегілерден таба аламыз. Ағылшын халық ертегісі барлық кезде байқаған болсаңыз, өте бақытты және баянды аяқталады. Ертегілердегі кейіпкерлердің ертегі соңында қайғы-қасіретке ұшыраудан аулақ болады. Ертегінің соңында ешқашан жаман мотивтерді қолданбайды. Мұның бәрі ертегі оқушыларының тәрбиесіне жақсы әсер етеді. Ертегідегі кейіпкерлер сияқты мақсаттарына жетуді армандайды.

Ертегі қатарында, қара сөзбен айтылатын аңыз әңгіме боп келген, тарихта болған кейбір адамдар жайындағы мұраларды да тексереміз. Әсіресе бұл адамдардың дәлді болған тарихтағы кездері анық еместігін және жұрт әңгімесі

олар жайындағы сөздерді ертегіше өскелең, еркін қиялмен бейнелегендіктен осы топқа қосамыз.

Ғылым дүниесінде ертегіні түр, жанр жағынан жіктеу әлі белгілі бір жүйеге түсіп, қалыптанған жоқ. Орыс ғалымдары әр елдің ертегісін тексергенде ертегілерді әртүрлі жолмен жіктеп жүр. Проф. Н.П. Андреев Арненің халықаралық ертегілер каталогі негізінде орыс ертегілері сюжетінің көрсеткішін жасады. Бұл көрсеткіште бұған дейінгі орыс ертегілерінде жіктеулердің бәрін сыннан өткізіп, ертегілерді негізгі үш тақырыптық топқа бөледі:

I. Хайуанаттар туралы ертегі (сказки о животных).

II. Нағыз ертегі (собственные сказки).

III. Күлдіргі сөздер (анекдоты).

Екінші топтың өзі төрт жікке бөлінеді:

а) қиял ғажайып ертегі (волшебные сказки);

б) аңыз ертегі (легендарные);

в) әңгіме ертегі (новеллистические);

г) ақымақ шайтан туралы ертегі (сказки о глупом черте) [5] .

Бұл жіктеулер әлі толық зерттеліп, ғылым жолымен дәлелденіп жетпеген, алдын ала сырт белгілеріне сүйеніп жасалынып отырғанын айтады Андреев [5]. Осы қазақ ертегілерін баспаға дайындаумен байланысты оның өзін төрт тақырыптық салаға бөлген едік:

1) қиял-ғажайып ертегілер;

2) сыни ертегі;

3) күлдіргі ертегі;

4) өтірік ертегілер.

Алайда, қазақ әдебиеті тарихының 1-томын жазумен байланысты ертегілеріміздің ерекшелігі кеңірек тексерілді, оны жіктеуді негізінен үшке тақырыпқа бөлген екен:

1) қиял-ғажайып ертегі;

2) хайуанат жайындағы ертегі;

3) сыншыл ертегілер.

Ал сыншыл ертегілер қазақ фольклорында ең көп болу себепті оның түрлері де әр алуан. Сондықтан сыншыл ертегілер өзара үш тақырыптық топқа бөлінеді:

- а) салт ертегілер;
- б) күлдіргі ертегілер;
- в) аңыз ертегі.

Әрине, бұл тақырыптық жіктеуді түпкілікті белгілі бір әдебиет заңы деп санамаймыз; қолда бар материалға сүйеніп айтқан алғашқы тексерудің, бақылаудың қорытындысы ғана.

Қиял-ғажайып ертегілердің екі түрлі айқын саласы бар. Біреуі — қазақ ескілігінен келе жатқан, өз тумасы. Екінші түрі — неше алуан жолдармен, әлденеше елдерді аралап кеткен келген ертегілер.

Қорыта келгенде, ертегі - халық шығармасы, халық мұрасы. Бірақ ертегілер әр замандағы белгілі бір тарихи уақиғалар мен әлеуметтік салт-санаға (идеяға) байланысты жарыққа шыққаны жоғарғы талдаулардан байқалады. Ертегіде халықтың ескі наным, ұғымдары, ғайыптан болатын уақиғаларды шын деп сенушіліктері бар. Сонымен бірге ертегіге үстем тап қауымдарының да (хан, бай, молдалар) әсер етіп отырғанын аңғаруға болады. Ертегіде айтылатын шындық пен ескі қиялды қазіргі жұртшылық әбден айырып таниды, сын көзімен қарап оқиды. Ертегі - ескі мәдениет мұрасы.

Расында, біз ескі мәдениет мұрасын әр уақыт бағалаймыз. Сонау көне заманынан бермен қарай адам қоғамы тудырған нелер асыл мұраларды — мифология ертектерден бастап, батырлық жырларын да, тағы басқа ауыз әдебиетінің таңдаулы үлгілерін қадірлейміз. Халықтың ой-арманы тудырған мәдени мұраны бағалап, оның керекті, жақсы жағын, демократиялық нәрін іріктеп, барынша мол пайдаланамыз.

Ертегілерде дерексіз қиял, ескі наным, діни ұғымдар сарыны үнемі кездескенімен, оның халықтық қасиеті, мәдениеттік, көркемдік қасиеттері ешбір кемімейді. Ертегі — халық әдебиетінің бай, құнды саласының бірі.

Қазақ, ағылшын ертегілеріндегі тамаша көркем тілдің байлығы, сұлу, тапқыр сөз шеберліктері әдебиетші, жазушы ақындарға үлкен үлгі болады. Ертегілерді алдымен керемет фантазия, қиялдың, ойдың шалқыған өрісі бар. Бұл қияли ойлар адам баласының реалды санасынан туған. Ертегі өткен феодалдық

замандардың қаталдығын, жеркенішті әдет-ғұрыптарын батыл әшкерелеп, соларға қарсы бүгінгі жұртшылықтың ыза, кегін де қозғайды. Ертегі халық ертегілерінің, халық данышпандығының тамаша бейнелерін, мәңгі өлмес типтерін алдымызға тартады.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Гордон Д. Терапевтические метафоры: оказание помощи другим посредством зеркала. — СПб.: Белый кролик, 1999, — 252б.
2. Ысмайылов Е, Қазақ ертеңкері / Әдебиет майданы. 1939. №1. 139-148-бб. Кенжебаев Б. Қазақ ертеңкері туралы / Әдебиет және искусство. 1940. №1. 78-86-бб.
3. Әуезов М. Қазақ ертеңкері // Қазақ әдебиеті тарихы. 1-т. Алматы, 1949. 58-100-бб. Әдебиет және искусство. №2, 3. 1956.
4. Джекобс Д. English fairy-tales. – UK,- 1999, – 208б.
5. Андреев Н.П. Указатель сказочных сюжетов по системе Арне. Издание Государственного русского географического общества. Л., 1929.

Резюме

В данной статье автором дается сравнительно-сопоставительный анализ жанра сказок в казахском и английском языках. Автором используются сравнительно-историческое и сопоставительные методы исследования и дается тематическая классификация сказок.

Summary

In this article the author gives a comparative-contrastive analysis of genre of fairy tales in Kazakh and English languages. The author uses the comparative-historical and contrastive research methods and gives thematic classification of fairy tales.

Айтенев Е.Е.,

магистр, ст. преподаватель

Бекназарова Р.К.,

магистрант II курса

Казахстанский инженерно-педагогический университет дружбы

Народов, г.Шымкент, Республика Казахстан

О ПРОБЛЕМЕ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ ЧАСТЕЙ РЕЧИ

Интенсификация коммуникативной деятельности человека составляет одну из существенных сторон человеческой деятельности в эпоху НТР, поскольку общение является важнейшим условием труда, познания и ориентации человека в мире. Отсюда вытекает исключительная важность и актуальность проблематики оптимизации речевого общения.

Человек должен владеть речевым механизмом общения, обладать навыками установления контакта с избранным адресатом, отбора и передачи определенной информации, умением выразить свое отношение к сообщаемому и оценить форму сообщения, способностью осознать, как и каким языком пользуется он сам и его собеседник [3].

Одним из кардинальных свойств функционирующего языка является функциональная асимметрия, проявляющаяся в том, что соотношение форм и функции языковой системы не сводится 1:1. Как правило, одна и та же функция может осуществляться различными способами и – наоборот - одна и та же форма может быть связана с различными функциями [1].

Асимметрия как отсутствие однозначного соответствия между формой и содержанием характеризует знак в системе языка и является существенным признаком языкового знака при описании системы языка.

Для грамматических категорий чрезвычайно характерна частичная асимметрия между формой и функцией (асимметрия на уровне симметрии): форма, приобретающая в контексте новую, необычную для нее переносную функцию, не утрачивает в то же время первичную функцию. Асимметричный дуализм знака активно проявляется в функционировании общих и частных

грамматических категорий, и форм. Асимметрия языкового знака представляется корнем, на котором произрастают многие деривационные проблемы [2].

От трактовки этого термина зависят те или иные решения. Асимметрия языкового знака хорошо иллюстрируют транспозиционные модели «существительное --- наречие» и «наречие --- существительное», которые приводят к функциональной омонимии наречий и существительных. Функциональная асимметрия формы и содержания проявляется в том, что в речи одна и та же форма может использоваться в различных функциях. Под функциями грамматической формы понимается ее собственное значение или ее роль в организации единицы более высокого уровня (например, связующая функция).

Функции грамматических форм можно свести к нескольким основным типам, которые противопоставляются по следующим признакам – значимая, семантическая функция (грамматическая форма при этом указывает на реальное свойство элементов объективной действительности) и незначимая, асемантическая (грамматическая форма не отражает реальных различий объектов); первичная функция, ради которой данная форма прежде всего существует в языке, и вторичная функция – результат переносного использования данной грамматической формы [6].

Сочетание двух признаков дает следующие типы функций: 1. Первичная функция. Эта функция грамматической формы характеризуется следующими признаками: а) значима; б) образуется оппозициями, формирующими данную категорию (например, противопоставление единственного и множественного для категории числа); проявляется независимо от контекста, окружения, отражает парадигматическое значение формы. 2. Вторичная функция. В отличие от первичной вторичная функция проявляется в определенных контекстуальных условиях:

- Функция обобщения или нейтрализации. В некоторых ситуациях оппозиция, лежащая в основе грамматической категории, устраняется, так как соответствующие черты не выделяются в описываемом отрезке действительности и значение обобщается. Форма, употребляющаяся обычно в функции нейтрализации, называется немаркированной. Для числа это форма

единственного числа, для рода – мужской род, для времени – настоящее время и т.п. Маркированная форма также употребляется при нейтрализации, но редко [1].

- Вторичная значимая функция (функция транспозиции, переноса). Она заключается в использовании грамматической формы в значении своего противочлена, т.е. другой формы того же парадигматического ряда. При этом образуются синонимические ряды, различающиеся оттенками значений. Например, вторичная значимая функция образуется при употреблении множественного числа вместо единственного числа, при употреблении настоящего времени вместо прошедшего и т.д. Семантическая транспозиция обуславливается следующими факторами: несовместимостью значения грамматической формы с лексическим значением слова; несовместимостью грамматической формы и значения других слов и форм в синтагме; несовместимостью значения грамматической формы и ситуации.

- Вторичная незначимая функция (десемантизация). В этой функции грамматический элемент перестает указывать на какую-либо черту неязыковой действительности, десемантизируется и выступает как элемент внешней формы слова, словосочетания или предложения. Так, род у неодушевленных существительных не отражает никаких особенностей объектов и является частью формы слова [2].

Функциональный аспект изучения грамматических форм давно интересовал лингвистов и получил отражение как в конкретных исследованиях, так и в понятийном аппарате описания. Так, установление общих и частных значений грамматических категорий, определение типов их структурно-семантического построения (через понятие оппозиции), комплексный анализ грамматических значений, признание прямого и нейтрализованного употребления грамматических форм – все это, по сути дела, направлено на выяснение функционального диапазона грамматических форм и причин того или иного употребления их в речи.

Под функциональной моделью форм какой-либо грамматической категории понимается описание функционального диапазона грамматических форм, которое охватывало бы все случаи их употребления. Функциональное моделирование грамматических форм имеет разную направленность в зависимости от поставленных конечных целей. [3].

С одной стороны, оно сводится к простому перечислению функций грамматических форм, без установления связей их между собой. С другой стороны, оно ставит перед собой задачу определить системные связи между функциями и объяснить тем самым причины того иного выбора, употребления грамматической формы в речи. Во втором случае очень важно исходить от общей методологической установки анализа как определенной гносеологической «призмы», задающей особое, системное «видение» объекта.

Любая структура прямой номинации (слово, словосочетание, предложение) может именовать объекты чужой ономаσιологической сферы, т.е. выступать во вторичной функции. Так, слово может употребляться для наименования ситуации, а словосочетание и предложение – для называния элементов ситуации. При пересечении однотипных структур говорят о внутри классной транспозиции, при пересечении разных структур – о межклассной транспозиции. При пересечении слов и словоформ (с номинативным грамматическим значением) наблюдается транспозиция частей речи, лексико-грамматических разрядов и морфологических форм, которая закономерно приводит к функциональной омонимии единиц разных ономаσιологических классов, разрядов, категорий. Номинативная единица, употребленная в функции своего противочлена, становится функциональным омонимом самой себе в своей первичной функции [4].

В зависимости от того, на каком уровне возникает омонимическое столкновение, должны различаться типы омонимии. С этой точки зрения обычное определение омонимов как слов, тождественных по звучанию, но разных по значению, нуждается в уточнении, ибо мы сталкиваемся здесь с необходимостью учитывать одновременно не менее четырех содержательных признаков при тождестве плана выражения.

Омонимами будут считаться такие тождественные по произношению и фонемному составу слова и словоформы, которые различаются хотя бы по одному из признаков плана содержания - лексическому, словообразовательному, категориальному или грамматическому значению.

Транспозиция на уровне частей речи выдвигается нами как главная причина омонимического совпадения существительных и других частей речи. Следовательно, в значение термина «взаимодействие»

включаются и такие формы его проявления, как омонимия и транспозиция. Развитие данного процесса прослеживается с точки зрения синхронии.

Транспозицию можно рассматривать как процесс и как результат. При рассмотрении транспозиции как процесса на первый план выдвигается механизм транспозиции - средства и правила, используемые для перевода знака из одной части речи в другую [5].

При рассмотрении транспозиции как результата мы анализируем производное слово и те изменения в грамматическом и лексическом значении, которые произошли при перемещении знака в чуждую ему сферу. При характеристике транспозиции как словообразовательного процесса наблюдается варьирование терминопотребления: «переход одной части речи в другую», «несобственная деривация», «деривация посредством нулевой морфемы», «трансформация в области грамматических категорий», «трансляция».

Как отмечает О.П. Суник, «вопрос о так называемом словообразовании частей речи давно уже связан с так называемым «переходом» одной части речи в другую». Термин «переходность в области частей речи» широко использовался в русской грамматике. Были описаны основные случаи переходности в области частей речи: субстантивация, адвербиализация, прономолизация, адъективация и др. (термины введены в научный оборот

А.А. Шахматовым: Некоторые лингвисты выделяют эти модели в особую группу производных. Они считают, что в другую часть речи переводится не основа, а одна из форм данной части речи с сохранением присущей этой форме флексии [6].

По мнению А.М. Пашковского, некоторые слова могут функционировать в разных контекстах в качестве то одной, то другой части речи – их он называл «хамелеонами». Явление переходности А.М. Пашковский связывает с наречиями и объясняет его как следствие того, что «отдельные слова на почве звуковых изменений и изменений значения» приобретают все признаки другой грамматической категории. Например, хорошо, вчера, сегодня и др. Однако в этом случае, как свидетельствуют примеры, приведенные А.М. Пашковским, «звуковые» или другие внешние изменения не обязательны [1].

В традиционной лингвистике все случаи перехода частей речи объединялись в две группы явлений: а) переход слов одной части речи в другую; б) переходные явления в пределах одной части речи. Нередко переход считают

не особенностью языка, а особенностью его использования: «Явления так называемой переходности в системе частей речи могут быть сведены к использованию слов, обычно выступающих в функции одной части речи, в качестве слов, принадлежащих к другой части речи». А.А. Пашковский полагал, что любое употребление слов какой-либо части речи в чуждой им по самой природе синтаксической функции можно отнести к переходным случаям. Например, о субстантивации он писал: «Перейти в существительное может всякая часть речи в функции подлежащего или дополнения».

Результатом данного процесса исследователи считают образование новой лексемы, обладающей категориальным значением иного характера по сравнению с исходным словом. Таким образом, явление перехода слов из одной категории в другую приводит к следующему результату:

- изменяется категориальное значение;
- дифференцируются морфологические показатели;
- различаются синтаксические признаки слов

ЛИТЕРАТУРА

1. Апресян Ю.Д. Лексическая семантика. Синонимические средства языка. – М.: Наука. 2004. – 368 с.
2. Арнольд И.В. Лексикология современного английского языка. 3-е изд. – М.: Наука, 2005. – 350 с.
3. Арутюнова Н.Д. Предложение и его смысл.. – М., 2002. – 151 с.
4. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка. - М., 2000. – 416 с.
5. Бондарко А.В. Принципы функциональной грамматики и вопросы аспектологии. – Л.: Наука, 1983. – 208 с.
6. Виноградов В.В. Русский язык. Грамматическое учение о слове. – 5-е изд., испр. – М.: Высшая школа, 2006. – 640 с.

Абдрахманова Б. Ч.

Тарих пәнінің оқытушысы, магистр

Қазақстан Теңіз Университеті

Қазақстан, Маңғыстау облысы, Ақтау қаласы

ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ТАРИХИ-КӨРКЕМ КІТАПТАРДЫ ТАЛДАУҒА АРНАЛҒАН ТОПІШІЛІК КОНФЕРЕНЦИЯ ҰЙЫМДАСТЫРУ

Тарихи кітаптардың басқа әдеби туындылар және жанрлардан ерекшелігі оның студенттер арасында білім мен ғылым саласындағы ізденіске деген қызығушылықты тудыра білуінде деп ойлаймын. Мысалы, студенттер арасында әдеби шығармаларды немесе кітаптарды талдайтын болсақ, олардың сыни түрде ойлау қасиеттері, көркем тілмен ойларын жеткізе білу сынды эстетикалық шешендік өнерлерін дамытуға үлес қосатыны белгілі. Ал тарихи кітаптарды талқылауда сол тарихи кезең немесе тұлға туралы арнайы деректерге сүйеніп ақпарат жинау, оны кітап желісімен салыстыру, тарихи баға беру немесе талқылама жасау сияқты кез-келген келешек мамандыққа қажетті тамаша қасиеттерді дамыта түсетіні анық.

Негізінен осындай тақырыптарға қатысты конференцияны ұйымдастыру студенттер арасында үлкен белсенділікті тудырады. Мысалы Ілияс Есенберлиннің «Көшпенділер» трилогиясы немесе Мұхтар Әуезовтің «Абай жолы» кітабын алуға болады.

Сонымен осындай конференцияны ұйымдастырудың негізгі барысына тоқталайық:

Конференция атауы: «Тарихты таны, талаптан!»

Конференция мақсаты: Студенттер арасында тарихи кітаптарға деген қызығушылықты арттыру, тарихи-әдеби тұрғыдан зерттеулер жүргізуге үйрету.

Қолданылатын құралдар мен жабдықтар: Конференция өтетін кабинеттерде интерактивті тақталар болады, тарихи тұлғалардың суреттері ілінеді.

Конференция барысы: Конференцияны топшілік студенттер арасындағы жарыс тұрғысында ұйымдастыруға болады. Конференция негізгі үш бөліктен тұрады:

Тарихи көріністер қою және өнер минуттары. Студенттер қандай да бір тарихи кітаптың үзіндісінен көрініс қояды. Көрініс ұзақтығы 10 минуттан аспауы керек.

Зерттеулер сағаты. 3 студенттен құралған мини-топ өздері оқыған тарихи кітаптарына анализ жасалған презентациялық талқыламаларын ұсынады. Кітапханашылар ұжымы мен пән мұғалімдері (қазақ тілі мен әдебиеті, тарих пәні оқытушылары) бағалап отырады. Бағалау 10 баллдық жүйеде болады:

2 ұпай - мақала мен презентация сапасы, көрнекілігі мен талаптарға сай келуі;

2 ұпай – қойылған сұрақтар жауап беруі;

3 ұпай – тарихи талдау жүйесі, деректерге мән беруі;

3 ұпай – зерттеу барысында ашылған тың ойлар мен қызықты деректер.

Қорытынды. Үшінші кезең басталмастан бұрын студенттер өз еріктері бойынша дайындаған өлеңдері мен көркемсөздерін ұсына алады. Алайда олар тарихи кітапқа байланысты болуы керек. Үшінші кезеңде жүлделі орындар анықталады. Кітапханашылар ұжымы жаңадан шыққан немесе қызықты тарихи кітаптардың тізімімен қысқаша таныстырып, студенттерді сол кітаптарды оқуға шақырады.

Жалпы әрбір жанрға арнайы апталықтар, конференциялар мен жарыстар ұйымдастыру студенттердің, тіпті оқытушылардың тарихи кітаптарға деген қызығушылықтарын арттырады.

Студенттерге ұсынылатын қазақ әдебиетіндегі тарихи кітаптардың тізімі:

«Көшпенділер» трилогиясы – Ілияс Есенберлин.

«Абай жолы» эпопеясы - Мұхтар Әуезов.

«Құлагер» романы – Ілияс Жансүгіров.

«Отырардың күйреуі» поэмасы – Мұхтар Шаханов.

«Аққан жұлдыз» романы - Сәбит Мұқанов.

«Қызыл жебе» романы - Шерхан Мұртаза.

«Тоқаш Бокин» романы - Зейін Шашкин.

«Ұшқан ұя» автобиографиялық туынды - Бауыржан Момышұлы.

«Ақан сері» романы - Сәкен Жүнісов.

«Махамбеттің жебесі» романы - Әнуар Әлімжанов.

«Ақиқат пен аңыз» - Әзілхан Нұршайықов.

«Бес ғасыр жырлайды» жырлар жинағы.

«Москва үшін шайқас» - Бауыржан Момышұлы.

«Дарабоз» романы - Қабдеш Жұмаділов және т.б.

Жоғарыдағы тізімде қазақ әдебиетіндегі танымал тарихи оқиғаларға немесе тарихи тұлғаларға негізделген кітаптар берілген. Көп жағдайда тарихи тұлғалар туралы жазылған кітаптарда сол кезеңнің тынысы мен өзгерістері сипатталатын болғандықтан, студенттер екі бағытта, яғни танымал тұлғаны және оның өмір сүрген, қызмет еткен заманының тарихи жағдайымен танысады. Мысалы, «Дарабозда» қазақ-жоңғар соғысы қаракерей Қабанбайдың өмірі, ерлігімен ұштастырылады.

Тарихи шындықты әдебиетте көрсету әдістері, тәсілдері бірте-бірте қалыптасып, өрістеп келеді. Орыс әдебиетінде бұл саладағы шоқтығы биік шығармалар - А.С.Пушкиннің "Борис Бодунов" атты драмасы, ал көркем проза саласында Л.Толстойдың "Соғыс және бейбітшілік" атты роман эпопеясы. Қазақ әдебиетіндегі үздік тарихи туынды-М.Әуезовтың эпопеясы-"Абай жолы", І.Есенберлиннің "Көшпенділерін" де танымдық мәні үлкен әдеби туындылар қатарында атаған жөн. Тарихи жанр қазақ әдебиетінде соңғы кезеңдерде елеулі жетістіктерге жете алды дей аламыз.

К.п.н., доцент Кисметова Г.Н.

Магистрант Мустафина Г.Е.

*Западно-Казахстанский государственный университет им. М.Утемисова,
Казахстан*

КУЛЬТУРА ДЕЛОВОГО ОБЩЕНИЯ

Не существует такой профессии, где не понадобилось бы общение. Общение – это, прежде всего, искусство. Оно не приходит с рождения, а постигается в течение всей жизни. Познание навыков делового общения – одна из важнейших задач современности, без них невозможны различные деловые контакты: переговоры, беседы, проведение совещаний и презентаций.

Лавриненко В.Н. приводит слова прагматичного Дж. Рокфеллера: «Умение общаться с людьми - такой же покупаемый за деньги товар, как сахар или кофе. И я готов платить за это умение больше, чем за какой-либо другой товар в этом мире».

Особенностью труда различных профессиональных групп является умение взаимодействовать с окружающими. Здесь решающую роль приобретают нравственные качества работника, они служат своеобразным признаком его профессиональной пригодности. Общение не всегда обязательно означает совместную деятельность, оно проявляется и в сочувствии и сопереживании. Оно служит такой важной цели, как установлению взаимосвязей с людьми, сотрудничества с ними. Этот феномен во все времена был необходимым атрибутом деловых отношений.

Искусство делового общения необходимо, в первую очередь, тем, чья профессиональная деятельность связана с людьми: политическим деятелям, менеджерам, юристам, предпринимателям, продавцам-консультантам. Именно этим специалистам необходимы знания психологии личности, которые позволяют достаточно ясно понять степень надежности партнера, его способность к соглашению, компромиссу, а кроме того уровень его готовности к коллективной работе и т.д.

Необходимо учитывать, что в процессе общения между коллегами по работе может возникнуть некая напряженность или даже острая конфликтная

ситуация. Например, небрежное пользование словом при передаче тех или иных деловых сведений может привести к значительным информационным потерям, недомолвкам и к серьезным сбоям в выполнении служебных обязанностей.

В деловом общении партнер должен восприниматься личностью, значимой для субъекта. Людей, общающихся отличает хорошее взаимопонимание в рассматриваемых вопросах. Ведь основная задача делового общения – это продуктивное сотрудничество. По мнению отдельных авторов, (Лавриненко В.Н.) умение общаться – это умение хорошо разбираться в людях и на основе этого строить свои взаимоотношения, что затруднительно без знания психологии. В процессе общения люди воспринимают друг друга, обмениваются информацией и взаимодействуют. Вследствие чего общение следует рассматривать как восприятие, как коммуникацию и как взаимодействие.

Особого внимания заслуживает деловой разговор как особая разновидность устной речи. Отдельные авторы (Кузин Ф.А.) в качестве основных требований к деловому разговору предъявляют следующие: правильность речи, ее точность и ясность, краткость доступность. Даже если нормы устной деловой речи далеко не так строги, как у ее письменной формы, говорящие должны стремиться к правильности собственного языка.

Достоверность выступления гарантирована мастерством использовать фразы в согласовании со значениями, которыми они обладают. Достоверность выражений придает им четкость. Для этого не стоит злоупотреблять книжной лексикой и иностранными словами. Неясность появляется, если выступающий говорит неизвестные для аудитории термины.

Другое главное условие к любой форме деловой речи – краткость. Мысли следует излагать как можно проще и доходчивее, если вы хотите, чтобы собеседник не только вас услышал, но и понял. Например, все сейчас с легкостью оперируют словами «менеджмент», «акция», «ваучер», «маркетинг», «рынок» и т.д. Однако далеко не все представляют точное значение этих слов. В некоторых случаях, для того чтобы определить роль термина, его необходимо попросту перевести на русский язык или же подменить синонимом.

Но невозможно строить отношения с партнерами без правильного имиджа. Под имиджем делового человека подразумевается целенаправленно создаваемое представление о человеке, складывающееся на основе его облика, речи, поведения. «К одежде делового человека предъявляется ряд требований:

соответствие конкретной ситуации; строгость; консерватизм; элегантность; удобство; разумная минимизация цветовой гаммы; единство стиля...» [3, с. 66]

Фионовой Л.Р. сформулированы правила, которых необходимо придерживаться при отдаче распоряжений:

1. Правило наименьшего действия. При планировании какой-либо работы попробовать от нее отказаться или запроектировать с минимальными затратами.

2. Правило заинтересованности исполнителя в своевременном и качественном исполнении задания.

3. Правило информированности. Исполнитель должен получать всю необходимую информацию для реализации поставленной задачи.

4. Правило необходимой производительности. Поручение дается тому специалисту, который обладает реальной возможностью исполнить его в обозначенное время.

5. Правило обзорности документов, предназначенных для руководителя. Аналитические отчеты должны давать возможность руководителю даже при беглом просмотре выдавать оценочные суждения («хорошо», «лучше», «активнее» и пр.)

6. Правило использования автономии. Не ограничивать исполнителя в поиске рациональных решений и путей достижения поставленной задачи.

7. Правило системной увязки решений. Каждое вновь принимаемое решение должно вписываться в идеологию управления процессами и не вступать в противоречие с ранее принятыми.

Неписанные нормы этики, которые соблюдают участники деловых взаимоотношений в целях предотвращения конфликтов и споров, сводятся к следующим требованиям:

1. Ни в коем случае не опаздывайте. Опоздание может быть рассмотрено как неуважение к деловому партнеру, старайтесь приходить вовремя. Если вы все же задерживаетесь, то предупредите об этом заранее;

2. Старайтесь быть немногословным, не следует говорить много лишнего;

3. Не забывайте быть доброжелательным и приветливым. Ведь никому не нравится работать с ворчливыми и грубыми людьми. Вежливость и приветливость являются неотъемлемым качеством нужны для общения с начальниками, партнерами, коллегами;

4. Всегда следите за своим внешним видом. Не забывайте соблюдать дресс-код того учреждения или фирмы, где вы работаете;

5. Вы обязаны излагать все литературным языком. Никогда не употребляйте нецензурную лексику, даже в повседневной речи, поскольку это может стать привычкой, от которой потом будет трудно избавиться.

Эти правила деловой этики служат одной из важнейших предпосылок формирования атмосферы надежного сотрудничества, в которой будут сведены к минимуму конфликты и распри.

Литература:

1. Баева О.А. «Ораторское искусство и деловое общение», Новое знание, Минск, 2001.

2. Кузин Ф.А. «Культура делового общения», практическое пособие, Ось-89, Москва, 2002.

3. Купчик Е.В., Трофимова О.В. «Искусство делового общения и гостеприимства, Изд-во Тюменского государственного университета, Тюмень, 2011.

4. Михненко П.А. «Как я учился деловому общению», НТ Пресс, Москва, 2005.

5. Психология и этика делового общения: Учебник для Вузов под ред. проф. Лавриненко В.Н., ЮНИТИ-ДАНА, Москва, 2005.

6. Рытченко Т.А. «Психология деловых отношений», учебное пособие: Московский государственный университет экономики, статистики и информатики, Москва, 2005.

7. Слыхалова Н.Г. «Этика делового общения», пособие для студентов, БГАТУ, Минск, 2006.

8. Фионова Л.Р. «Этика делового общения», учебное пособие: Изд-во ПГУ, Пенза, 2010.

Кандидат філологічних наук Патен Ірина Михайлівна

Дрогобицький державний педагогічний університет

імені Івана Франка (Україна)

АНІМАЛІСТИЧНИЙ КОД КУЛЬТУРИ У СКЛАДІ

КОМПАРАТИВНОЇ ФРАЗЕОЛОГІЇ АНГЛІЙСЬКОЇ ТА ПОЛЬСЬКОЇ МОВ

Фразеологія як галузь загального мовознавства протягом останніх десятиліть привертає до себе все більшу увагу лінгвістів, етнографів, літераторів, педагогів, істориків. Вона узагальнює матеріал про історію певного етносу, звичаї, традиції, мрії, сподівання, це – скарбниця народу, здобуток мудрості та культури.

Серед численних фразеологічних одиниць особливим розмаїттям експресивно-емоційних відтінків вирізняється компаративна фразеологія.

За твердженням Т. Кияка, компаративні фразеологізми ґрунтуються на переосмисленому стійкому порівнянні [2, 186], що є важливим та загальновизнаним принципом життєвого досвіду.

Для того, щоб порівняння було виразнішим, привертало увагу і викликало почуття, воно має бути неочікуваним. Такі порівняння діють «подібно поштовху: несподіване й неочікуване утворює перешкоди сприйняттю, переборювання цієї перешкоди потребує зусиль з боку читача, а тому сильніше на нього впливає» [1, 70].

Порівняння завжди контролювано розумом (Ф.-М. А. де Вольтер), це пожива для розуму (У. Еко), вся робота людського розуму в кінцевому результаті зводиться до порівняння: сказати, наприклад, про якусь річ хороша чи погана, означає, що вона краща чи гірша за іншу, з якою її порівнюють (А. Сен-Сімон) [6, 132].

На відміну від загальних законів мислення, порівняння в різних народах нетотожні, оскільки образи, витворені у процесі мислення у різних народів, відбивають конкретні реалії, що оточують людей. Образи порівнянь не лише відображають світобачення, але й пов'язані зі світорозумінням.

Компаративна фразеологія запозичує образи для свого формування у кодах культури. Під терміном «культурний код» розуміємо систему знаків або символів для передавання, обробки та зберігання культурної інформації, яка закодована у будь-якому предметі чи явищі матеріальної, духовної культури.

Для В. Красних код культури – це «сітка», яку культура «накидає» на навколишню дійсність, членує, категоризує, структурує і оцінює його [3, 5]. Мовознавець вважає, що коди культури за своєю природою є універсальними, і властиві людині як *homo sapiens*, проте їх прояви та вагомість кожного з них у певній культурі, а також метафори, в яких вони реалізуються, національно детерміновані й обумовлені конкретною культурою [3, 5].

Дослідження компаративних фразеологічних одиниць крізь призму культурних кодів небезпідставне, адже часто саме за допомогою цих мовних знаків порівняльного характеру людина здатна досить влучно, образно й емоційно кодувати свій образ символами живої і неживої природи, предметів і явищ довкілля.

Роль анімалістичного елементу у фразеології дуже важлива. Тварини впродовж тривалого часу слугували деякою наочною парадигмою, а стосунки між її елементами використовувалися як певна модель життя людського суспільства і навколишнього світу в цілому.

Фразеологічні одиниці з анімалістичним компонентом становлять великий прошарок у фразеології. М. Епштейн вважає, що «тварини – найнаочніша для людини форма інобуття духу, яку він може оцінювати як надлюдську чи недолудську, проте яка так чи інакше визначає його місце в ієрархії світобудови», що культура, розвиваючись, пройшла від стадії зооцентризму до стадії антропоцентризму [7, 88].

Тож, представники тваринного світу виступають об'єктами порівнянь частіше, ніж інші групи. Зауважимо, що майже кожна риса людського характеру уподібнюється певній рисі поведінки тварини [4, 377].

З одного боку, людина спостерігає за зовнішнім виглядом тварин, їхнім життям, поведінкою, звичками і стійкі порівняння, створені на таких образах, мають зрозумілу внутрішню форму. А з іншого боку, сприйняття людиною тварин формується під впливом духовної культури, певних традицій, фольклорних текстів, релігійних уявлень, відповідних характеристик, якими

наділені ті чи ті тварини. Тому стійкі порівняння обростають додатковими конотаціями, що ускладнює розуміння внутрішньої форми компаративної фразеологічної одиниці.

І в англійській і в польській мовах основним прототипом працьовитості є **кінь**, адже ця тварина відіграє велику роль у сільському господарстві: *to work like a horse // naharować się/naorać się jak koń*. Тож не дивно, що кінь, який ототожнювався із важкою, виснажливою працею, почав означати міць і силу: *as strong as a horse // silny (mocny) jak koń; zdrow jak koń*.

Якщо кінь оцінюється як велика й гарна тварина і при цьому співвідноситься із чоловіком, то **кобила** символізує жінку з непривабливою зовнішністю, худу, змучену, спрацьовану: *wychudły jak szkapra* і розумово обмежену: *jak z kobyłą w błocie (gadać/ rozmawiać)*.

Англіїці в іронічному аспекті порівнюють граціозність та імпозантність людини із **коровою**: *graceful / solemn as a cow* або ж звертають увагу на її «струнку» талію – *slender in the middle as a cow in the waist*. У польській фразеології **корова** теж має негативний спектр семантики й уживається на позначення товстої незграбної жінки: *jak krowa na lodzie*.

Неприваблива зовнішність асоціюється зі **свинею, мавпою**: *as fat as a pig; ugly as a dead monkey*.

Мудрість позначається еквівалентними одиницями з компонентом **сова**: *(as) wise as an owl // mądry jak sowa*, або ж **лисиця** (в англійській мові): *as sly as a fox* (досл. «хитрий як лисиця»), при цьому ця одиниця позначає особу розумну, із хитринкою, тобто таку, яка використовує свій розум для досягнення мети, інколи навіть не дуже чесним шляхом. Цікавим знаходимо той факт, що в англійській мові порівняльні сполуки з компонентом *owl* можуть вживатися з діаметрально протилежним значенням: *(as) wise as an owl* – «дуже мудрий» та *(as) stupid as an owl* – «надзвичайно дурний». Образ-символ формувався під впливом різних повір'їв. Саме тому у фразеологічному фонді англійської мови існують різні думки про ти чи ту тварину. Уособленням мудрості є також стара **ворона** (*old crow*): мабуть, через те, що цей птах за своє довге життя може багато чого дізнатися та побачити: *(as) wise as old crow*.

З поміж усіх людських вад найбільше люди висміюють дурість і порівнюють її з **ослом, свинею, вівцею, сумчастим пацюком, козою / цапом**,

телям: (as) *stupid as a donkey*; (as) *silly as a pig*; (as) *silly as a sheep*; (as) *stupid / silly as a goose*; (as) *balmy (barmy або mad) as a bandicoot* (лексема *bandicoot* зустрічається у багатьох порівняннях з пейоративною конотацією, адже сумчасті пацюки приносять велику шкоду садам та городам австралійців) // *głupi jak cap; ruszył ktoś konceptem jak koza ogonem; głupi jak cielę*.

Образ **кота** у польській фразеології уособлює лінь та неробство: *spracować się jak kot na piecu* – «абсолютно нічого не робити, байдикувати», *leniwy jak stary kot* – «про дуже ліниву людину»; ототожнюється із спритністю, фальшивістю, нещирістю намірів: *falszowy jak kot*; *patrzeć jak kot na szperkę*, обережністю: *siedzieć jak kotka na turku*; а також позначає швидкий та інтенсивний біг: *biega jak kot zagorzały*; *biega jak kot w marcu*; *biegać/latać (za kim) jak kot z pęcherzem*. Нестійку ходу людини характеризує така фразеологічна одиниця: *chodzi jak kot w łupinach*.

Собака має амбівалентні асоціації: *leniwy jak pies* – «про дуже ліниву людину, дармоїда» // *as lazy as Ludlam's dog that leaned his head against the wall to bark* – жарт. «дуже лінивий»; *as crooked as a dog's hind leg*; (as) *crooked as a corkscrew / a crankshaft* – амер. розм. «дуже нечесний, непорядний» і *work like a dog* – «працювати як собака» // *pracować (harować) jak pies* – «важко, виснажливо працювати».

Впертість приписують зазвичай свійським тваринам, таким, яких людина намагалася підкорити своїй волі: *as stubborn as a goat*; *as obstinate as a mule* // *uparty jak baran, uparty jak wół, uparty jak osioł, uparty jak kozioł, uparty jak muł*.

У компаративних фраземах англійська та польська лінгвокультурологічні спільноти асоціативно закріплює нещирість, брехливість та підступність за деякими представниками світу тварин: *like a snake-in-the-grass* – «підступний брехун»; *as slippery as an eel* – «слизький, як вугор»; *fast as a horse can trot* – у переосмисленому значенні це стійке порівняння означає брехуна, людину, що часто говорить неправду; *a sly dog* – «хитрун» // *chytry jak wąż (biblijny)*. Загалом плазунам приписують атрибут брудний: *brydzić się kim jak wężem*.

В окрему групу виділяємо вирази, у яких зображено гордість, пиху. У польській мовній свідомості їх символізує **кінь**: *chodzi jak kolasowy koń* (цей вираз взято з військової мови і виник у зв'язку із звичаєм феодалів відбувати військову службу на кращих конях в якості кавалеристів, що дивилися зверхньо на піхотинців-простолюдинів), **жаба**: *nadymać się jak żaba* – «безпідставно

поводиться пухато», **індик**: *puszyć się jak indyk; nadęty jak indyk*, а в англійській – **павич**: *proud as a peacock*.

В англійській мові ідея повільного руху представлена у сценарних порівняннях жартівливого характеру: *fast as a donkey's gallop* – «not very fast» (букв. «швидко, як галоп **віслиюка**») – інтегральний зміст фразеологізму базується на ірреальності суміщення тварини з поведінкою, їй не властивою [5, 264]. Повільність також асоціюються з **равликом**: *as slow as a snail*, а в польській мовній свідомості з **черепахою**: *idzie jak żółw*.

Компаративні фразеологічні одиниці з анімалістичним компонентом дають можливість точніше висловлювати думку, відображають мовний антропоцентризм. Більшість КФО мають негативне забарвлення, що обумовлено традиційними уявленнями про певних тварин як про дурних, нерозумних, впертих, нездатних думати або розуміти істот.

Список використаної літератури:

1. Арнольд И. В. Стилистика современного английского языка (стилистика декодирования): учеб. пособие для студентов пед. ин-тов по специальности «Иностранные языки» / И. В. Арнольд. – 3-е изд. – М.: Просвещение, 1990. – 300 с.
2. Кияк Т.Р. Теорія і практика перекладу німецької мови [підручник] / Т. Р. Кияк, А. М. Наumenко, О. Д. Огуй. – Вінниця : Нова книга, 2006. – 596 с.
3. Красных В. В. Коды и эталоны культуры (приглашение к разговору) / В. В. Красных // Язык, сознание, коммуникация: Сб. статей / [отв. ред. В. В. Красных, А. И. Изотов]. – М.: МАКС Пресс, 2001. – Вып. 19. – С. 5–19.
4. Олексишина Л. Г. Типи зоонімних художніх порівнянь за структурно-граматичною формою та лексичним складом компаратора / Л. Г. Олексишина // Науковий вісник Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки. Серія: Філологічні науки. – Луцьк, 2007. – № 4. – С. 377–380.
5. Патен І. М. Компаративні фразеологічні одиниці на позначення інтенсивності руху в англійській та українській мовах / І. М. Патен // Сучасні дослідження з іноземної філології: Збірник наукових праць. – Ужгород, 2013. – Вип. 11. – С. 259 – 268.
6. Сен-Симон А. Размышления литературные, философские и промышленные / Анри Сен-Симон. – М. : Смысл, 1923. – 184 с.
7. Эпштейн М. Н. «Природа, мир, тайник вселенной...»: Система пейзажных образов в русской поэзии. – М.: Высшая школа, 1990. – 303 с.

К.філол.н. Стасюк Т.В.

Дніпровський державний аграрно-економічний університет, Україна

АСОЦІАТИВНЕ ВИЯВЛЕННЯ СОЦІОКОГНІТЕМИ В ТЕРМІНОСФЕРІ НОВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ

Дослідження інтроспекції концепту в свідомості людини, його семантичного наповнення та експлікації окремих його сторін найзручніше проводити за допомогою лінгвосоціокогнітивних (асоціативних, перцептивних) експериментів. Лінгвосоціокогнітивний експеримент дозволяє максимально наблизитися до понять, уявлень, стереотипів особи, групи, соціуму.

Для виділення соціокогнітеми концепту “новітні технології” ми проводили асоціативний експеримент серед різних груп науковців і фахівців. Під час дослідження було опитано 450 респондентів віком від 17 до 65 років, та отримано й оброблено 6750 реакцій. За матеріалами експерименту було побудовано асоціативне поле концепту “новітні технології”.

Для виявлення вільних реакцій на словосполучення-стимул “новітні технології”, встановлення приблизного семантичного обсягу досліджуваного концепту було спочатку проведено вільні асоціативні експерименти за стандартною схемою: респонденту було запропоновано опрацювати анкету, в якій було сформульовано певне завдання та словосполучення-стимул. Респонденти не замислюючись, швидко відповідали на словосполучення *новітні технології* словом-реакцією, яке першим спадало на думку під час їх реагування на стимул. Перевага вільного асоціативного експерименту полягала у відносній легкості отримання масового експериментального матеріалу, який ми потім обробляли за різними параметрами. У нашому дослідженні усі слова-реакції, отримані під час проведення вільного асоціативного експерименту, утворили асоціативне поле запропонованого стимулу – сукупність асоціативних уявлень, так чи інакше пов’язаних зі словом, але оформлених словесно.

Успіх дослідження соціокогнітивного компоненту змістової структури концепту, зокрема соціокогнітеми, шляхом виявлення асоціацій на словосполучення-стимул “новітні технології” зумовлений застосуванням

вільних і спрямованих асоціативних і перцептивних експериментів, які в іншій площині, ніж попередній логіко-раціональний аналіз, експлікують похідні соціокогнітеми, формалізовані за конструктивним мінімумом пропозиційної структури речення (підмет і присудок) або з необхідними членами речення (підмет, присудок і додаток). Найпростіше виявити похідні соціокогнітеми можна методом анкетування з різними чинниками спрямування ходу експерименту, умовами пошуку відповіді (за допомогою анкетування).

За вільним асоціативним експериментом, коли респондентам надавалась можливість вільно підбирати та висловлювати асоціації, було виявлено, що реакції, відтворювані більше 10 разів, склали 43 слова / словосполучення й виражені похідними соціокогнітемами за моделлю “Новітні технології – це...”: Новітні технології – це *Інтернет / веб / IT / комп’ютер / ноу-хау / процесор / винахід / наука / досягнення / GOOGLE / програмування / прорив / знання / промисловість / продукція / ноут-бук / ЗМІ / програміст / планшет / сайт / віртуальна реальність / штучний інтелект / масмедіа / революція / комунікація / виробництво / цивілізація / TE / соціальна мережа / бізнес / НДІ / лабораторія / прогрес / чіп / мережа / стільниковий телефон / фармацевтика / вдосконалення / ефективність / розвиток / продуктивність*.

В ході вільного рецептивного експерименту, коли опитуваних просили висловити їхнє уявлення про новітні технології, було виявлено такі похідні соціокогнітеми за пропозиційною моделлю “Що таке новітні технології?”: Новітні технології – це *високі технології / найновіші технології / інноваційні технології / передові технології / високорозвинені технології / найсучасніші технології / прогресивні технології / просунені технології / удосконалені технології / ефективні технології / унікальні технології / революційні технології / інформаційні технології / комп’ютерні технології / оптимальні технології / Інтернет-технології / веб-технології*.

Наступний етап асоціативного експерименту допоміг виявити такі соціокогнітеми за сформованою у структурі концепту “новітні технології” пропозиційною моделлю “Новітні технології як ...”: Новітні технології як *товар / засіб виробництва / результат науки / засіб навчання / засіб комунікації / засіб професійної діяльності / засіб впливу на психіку / біологічна загроза / генератор інформації / прогрес науки / стабілізація економіки / синтез науки і техніки / баланс попиту і пропозиції / загроза суспільній моралі / засіб контролю*

суспільства / засіб впливу на суспільство / засіб впливу на політичні процеси / загроза для економіки / руйнівник культури суспільства / чинник зростання злочинності / чинник знищення людини / засіб автоматизації процесів / породження агресії серед людей / зменшення навантажень на людину / альтернатива старим технологіям / технологій налагодження процесів / оперування базами даних / перебудова суспільної свідомості / поширення політичної влади / засіб підтримки рішень керівників / засіб раціоналізації витрат / засіб впорядкування інфраструктури компанії / засіб розповсюдження інформації / забезпечення суспільства споживчими товарами / забезпечення виробництва сировиною / втілення фантазій науковців / фактор скорочення штатів компаній / фактор звуження кваліфікації працівників.

Траплялися випадки індивідуальних реакцій – персоналізованого сприйняття новітніх технологій через специфічні обставини, досвід (машина часу, еліксир молодості, біороботи, зомбі, кінець світу, всесвітнє безладдя, хаос, війна кіборгів, світова війна, матриця, саркофаг, життя в бункері, тотальна залежність, зоряні польоти, кіберлюдина, кіберпростір) та унікальних (прецедентних) реакцій, які навіть самі респонденти не змогли б пояснити ні обставинами знайомства з новітніми технологіями, ні досвідом (необмежені можливості, світова влада, новий суспільний лад, загибель імперії, апокаліпсис, нічого людського, апатичне суспільство, суспільство споживачів, анархія, тотальний контроль). Такі реакції становлять близько 5 % від усієї кількості отриманих реакцій. Напевно, їх появу можна пояснити впливом кінофантастики та Інтернет-контенту на тему технологій майбутнього.

К. ф. н., доцент Кувшинова Н. М.

Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова, г. Киев

ХРОНОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ ДИФФЕРЕНЦИАЦИИ ЗАИМСТВОВАННОЙ ЛЕКСИКИ

Объектом исследования лексикологии, лингвокультурологии, психолингвистики, коммуникативной лингвистики, социоллингвистики является иноязычная лексика. В современной лингвистике заимствованные слова считаются одним из важнейших источников пополнения лексического состава любого языка, что подчёркивал И. И. Огиенко: «Заимствование – один из важнейших факторов в деле развития всякого культурного языка». В связи с этим в языкознании разрабатываются и используются различные классификации иноязычной лексики, в частности по источникам заимствования (этимологии заимствованного слова). Так, некоторые немецкие лингвисты (Р. Гиндерлинг и др.) пришли к выводу, что лексикон немецкого языка включает слова из четырнадцати языков, и что контакты немецкого языка самые обширные (после русского) из европейских языков. В лексикографической практике существует некая неупорядоченность из-за терминологических недоработок теории заимствования, что способствует невозможности однозначно терминологически определить ту или иную заимствованную лексему.

Анализируя феномен заимствования как проблему лексикографии, Г. А. Хабургаев подчёркивал, что установление иноязычной этимологии слова не включает его «автоматически в разряд заимствований данного языка», поэтому требуется поиск корректных лексикографических обозначений для лексических заимствований, вошедших в русский язык в разные периоды его истории и ничем не выделяющихся «из общего круга слов соответствующих лексико-семантических групп» [6, с. 3]. Методология этимологических исследований заимствованной лексики позволяет решить многие вопросы, в том числе установления лексического заимствования и систематизации иноязычной лексики.

Основанием для типологизации лексических заимствований с точки зрения их хронологии являются время фиксации и период вхождения в язык-реципиент. Данный аспект обозначен профилирующим в исследованиях

М. В. Брофман (1958), М. К. Брагиной (1968), Л. П. Крысина (1965, 1968), Е. Э. Биржаковой (1972), Л. А. Фридман (1973), Ю. К. Волохова (1974), О. Е. Ольшанского (1974), Б. Гасанова (1975), В. М. Аристовой (1978), Н. К. Фролова (1998) и др. Наиболее значительным является труд Л. П. Крысина «Иноязычные слова в современном русском языке» (1968), в котором в хронологическом аспекте рассматриваются закономерности освоения заимствований и осуществляется теоретическое обоснование этих процессов.

Так, А. И. Соболевский в работе «Русские заимствованные слова» отмечал слова, вошедшие в широкое употребление, а также все остальные, находившиеся за пределами русской языковой системы. Основная идея его исследования – этимологизация, основные исследуемые вопросы – языковой источник заимствованного слова и период заимствования [5]. А. И. Соболевский рассматривал историю вхождения слов в русскую лексическую систему с широким хронологическим охватом, учитывая этимологию слова [5, с. 10–11]. К этимологическим хронологическим исследованиям можно также отнести труды В. Христиане „Über das Eindringen von Fremdwörter“ (1906), Н. А. Смирнова «Западное влияние на русский язык в Петровскую эпоху» (1910) и др.

Я. К. Грот классифицировал «заимствования по периоду их появления в языке на разряды «усвоенных», или «обрусевших» (в данном случае они „Lehnwörter“) и «новейших», или «иноязычных» („Fremdwörter“). «Но между этими двумя главными разрядами могут быть ещё разные степени обрусения, независимо от давности; поэтому не всегда можно явственно провести границу между тем и другим разрядом» [3, с. 748–749].

В современном языкознании существует классификация, разработанная Л. М. Баш [1, с. 25–26], в основе которой лежат временные (хронологические) и качественные (этимологические) характеристики заимствованной русским языком лексики. Исходя из общепринятой периодизации формирования русского языка, автор выделяет разные типы иноязычных лексем:

1. «Древнейшие», т. е. вошедшие в «общеславянский (=праславянский) период» существования единого славянского праязыка некой определенной этнической общности, которая обладает единой компактной территорией и единым общим языком (конец этого периода относится к VII в. н. э.).

2. «Древние», ставшие достоянием русского языка в «восточнославянский период», последовавший за распадом единой этнической

общности и связанный с началом территориальных миграций славян; период обособления и последующей консолидации славянских диалектов. Этот период разделяется на два подпериода: 1) VII – IX вв. н. э. – эпоха восточнославянской языковой общности, или собственно восточнославянский; 2) IX – XIV вв. н. э. – собственно древнерусский подпериод, так как именно древнерусский язык стал языком восточнославянской государственности. VII – XIV вв. н. э. относятся к общим хронологическим рамкам этого периода.

3. «Ранние», то есть пришедшие в «старорусский период», последовавший за распадом восточнославянской этнической общности и образования на этой основе трех этнических групп: русских, украинцев, белорусов. Происходит распад восточнославянского языкового единства с возникновением национальных языков – русского, украинского, белорусского. XV – XVII вв. н. э. стали хронологическими рамками данного периода и фактически первым периодом существования собственно русского языка.

4. «Медиальные», или «срединные», фиксируемые с XVIII в., ставшего «мостом» между ориентированным на книжно-литературную церковнославянскую традицию литературным русским языком XV – XVII вв., с одной стороны, и установившимся, развитым русским литературным языком XIX в. – с другой.

5. «Новые», пришедшие в XIX в., т. е. лексические заимствования собственно русского литературного языка, который развился благодаря литературе XIX в. (от А. С. Пушкина и околопушкинской плеяды до Л. Н. Толстого – А. П. Чехова) и сделал возможным само существование этой великой литературы.

6. «Новейшие», т. е. языковые факты XX в. – новой, очередной ступени в развитии русского литературного языка.

Как отмечает автор представленной классификации заимствованных слов, «вследствие такой периодизации русского языка достигнута наглядность, согласно которой собственно русский язык, или русский язык в узком смысле этого слова, фиксируется с XV в., со времени распада восточнославянского языкового единства, т. е. с третьего периода. Вместе с тем зримо передана единая и непрерывная связь в развитии русского языка в широком смысле этого слова начиная с общеславянского языкового родства» [1, с. 23–24].

Таким образом, классификация, предложенная Л. М. Баш, даёт возможность хронологически распределить различные лексические единицы в зависимости от момента попадания их в язык. Временные различия появления новых лексем в языке влияют на будущее различие в процессе их освоения и адаптации, поэтому отличающиеся во временном пространстве явления необходимо чётко распределить. Чрезвычайно важную роль играет период заимствования того или иного слова, который относится к неперенному условию решения проблем заимствованных слов. Длительность пребывания слова в чужом (поначалу) языке существенно влияет на его дальнейшее развитие и частотность употребления в данном языке. Недавнее проникновение в язык предполагает неупорядоченность формы лексемы. И наоборот, долгое пребывание в языке – это, как правило, существование одной, строго фиксированной формы, твердые морфологические параметры и т. д. [4].

Вспомним высказывание Л. Гальди: «Совершенно очевидно, что исследование заимствованных слов основывается, прежде всего, на доброкачественных этимологиях» [2, с. 57] и, продолжим это справедливое утверждение дополнениями Л. М. Баш, «на доброкачественных датировках» [1].

Вопрос о фиксации новых иноязычных вхождений решается благодаря существованию письменных памятников (с XI в.), ибо с этого времени можно наиболее точно фиксировать новое, заимствованное языком слово. Только после основательного лексического анализа всех имеющихся письменных памятников станет возможной точность в лексикографической практике, которая базируется на четком определении момента проникновения в язык лексических единиц в соответствии с хронологическими периодами.

Литература:

1. Баш Л. М. Дифференциация термина «заимствование»: хронологический и этимологический аспекты / Л. М. Баш. – Вестник МГУ. – Сер. 9. Филология. – 1989. – № 4. – С. 22–34.
2. Гальди Л. Слова романского происхождения в русском языке / Л. Гальди. – М. : 1958. – С. 57.
3. Грот Я. К. Филологические разыскания / Я. К. Грот // Спорные вопросы русского правописания. – Спб., 1899. – С. 748–749.

4. Кувшинова Н. М. Принципы классификации лексических заимствований. Хронологизация заимствованной лексики. / Н. М. Кувшинова // Materials of XII International research and practice conference «AREAS OF SCIENTIFIC THOUGHT – 2016/2017»: Philological sciences. – Sheffield: SCIENCE AND EDUCATION LTD, 2016/17. – Vol. 4. – С. 69–74.
5. Соболевский А. И. Русские заимствованные слова / А. И. Соболевский // Литографический курс. – СПб., 1891. – 96 с.
6. Хабургаев Г. А. Заимствование как проблема лексикографии и исторической лексикологии русского языка / Г. А. Хабургаев // Вестн. Моск. ун-та. Филология. – М. : 1989. – Сер. 9. – №4. – С. 3–16.

Native language and literature

Рахманова Н.М.

ф.ғ.к.

Алматы университеті

Алматы қ., Қазақстан

МӘНЕР МЕН МАЗМҰННЫҢ ҚҰРЫШЫ

XX ғасырдың 20 жылдары – әлем тарихында ғана емес қазақ әдебиетінің даму тарихында ең бір күрделі, алмағайып кезең. Сол тұстағы рухани мәдени қазынамыз туралы шындықтар тәуелсіздіктің арқасында ғана таныла бастады.

Халқымыздың рухани болмысында тұлғасы зор Мағжан Жұмабаев қазақ әдебиетіне жаңа бір леп әкелді. Мағжан Жұмабаевтың танымдық, суреткерлік әлемінің қалыптасуына қазақтың абстрактілік ойлау қабілетін қордаландырған ұлттық сана мен сезім ерекше әсер еткен. Мағжан мәдениеттер тоғысын сезінді, басынан кешірді. Ол қоғам мен мәдениеттің күрделескен кезінде поэзия жазу барынша нәзіктікті талап ететінін де сезінді. Ақынның сөз саптауындағы күрделі символық болмыс пен шебер шендестіру тәсілі, тереңдігі сол тұстағы әдеби ортада біраз әңгіме де тудырды. Мағжан өмірдің нақты көрінісін жазса да, мифті жазса да көңілді мұңға бөлейтін ерекше бір сарынмен жазды.

Жалпыадамзаттық, ұлттық мәдениеттің қуарып бара жатқанын жазған талпынысы сынға ұшырап жатты. Ескіні аңсайды деп сыналды. Мағжан шығармашылығының басты ұстанымы – өз халқының көкірегінде мәңгілікке қалған дала тағылымының заман желімен ғасырлар қойнауында жоғалмауын, көштің көз ұшында ұзап кетпеуін, елдің ата жұрттан көз жазып қалмауын аңсай отырып айту.

Мағжан қолына қалам алған тұс көптеген жаңалықтың, жанталастың ұйтқысы болғанмен қазақ үшін уақыт тоқтап қалғандай, әрі сәрі, бей берекет басы болды. Уақыттың ұлт үшін мұндай екі жақты сипат алып иілуін сезіну Мағжан жанын да екі ұдайылыққа жетелеп, уақыттың созылып барып тоқтап қалғандай болуын сезінуі ақынның шығармашылық үнін қарлықтырды.

Мағжанның жазу стилінде, өлеңдерінің формалық түрленуінде уақыттың осы иілген сәтінің қайшылығы мен бірлігі сақталды.

Мағжан жырында уақыттың таңбасы да бар, тарихи факті де бар, фактор да бар. Мағжан поэзияда өз тұрғыластарына қарағанда дәстүрден алшақтап, өз дәуіріне ең жақын барған ақын. Дәуірдің шынайы мәнін тани білуге талпыныстан оның стилі өзгелерден өзгешеленді.

Мағжанның тұстастары символистік, модернистік ұстанымға жақын А. Ахматова, О. Мандельштам, М. Цветаева, Б. Пастернактар өзіндік өлшем жаратуға жанталасып жатты. Өркениеттер шекарасы Мағжан үшін ашық еді. Мәдениетпен, өнермен ұлтты оятуға болатынына Мағжан сенді. Мағжан мұрасында осы айтылған көркемдік ұстанымдардың бәрінің ұшығы бар.

Мағжанның қилы өмірді бастан кешіріп, үміттен баз кешуі ұмтылысын еселеп мүмкіндігінше тіл сұлулығын, шұрайлылығын жаңалауға әсер еткендей. Мағжан поэзиясы пенде үшін жат сезімді айтса да бойыңды жылыта береді. «Мені де, өлім, әлдиле...» деген Мағжан болмысы өлімнен қорықпайды. Оның тәні өлгенімен артында болмысы қалып қойды.

Мағжан жалғыз прозалық шығармасы «Шолпанның күнәсі» әңгімесінде де прозаға поэзиялық талап қоя отырып жазған. Көркемдікке жету үшін ой ағынын бетке ұстаған. Әңгіменің әр сөзі електен өткен. Шолпанның ағыл-тегіл сезім дүниесі қопарыла суреттеледі, бір қарағанда жеке адамның жаналпарысы сияқты. Әңгімені сезімнің бәрін ығыстыра қайталай оқысаң, қаламгер дүниенің сырына, дәстүріне, тағылымына үңіле жазып, жандүние адами қалыпты ойға шомудан адаланып, алыстап бара жатқанын прозаның пайымдау қасиетіне сүйене отырып қалам тербегенін ұшықтайсың. Бұл – жалған дүниедегі шексіздік пен шектіліктің арасында ұлт жойылмауы үшін, бүлінбеуі үшін, сырттан келген өзгерістің жетегінде кетпеу үшін, қазақ қызының санасы бұзылмауын аңсар еткен алаш қайраткерлерінің ұстанымын ту еткен әңгіме.

Ақын өлеңдерін оқығанда, кейбір сөздерді тым жиі қолданылатыны байқалады. Мағжан сол сөздерді сөз таппағаннан емес, образға айналдырып, түпкі ойын ашуға пайдаланады. Сондай сөздердің қатарына «Күн», «Жер», «Түн», «От», «Жел», «Ай» сөздерін жатқызуға болады.

Бұл сөздер жеке-жеке тұрған қалпынан ұдайы қайталана келе мінезге, ұғымға ие болып экспрессамаға көтерілді, одан образға айналды.

Мағжан осы сөздерді образдан символға биіктетті. Екеуі де мәнерлілік жағынан ұқсас дүниелер болғанмен, көтеретін жүгі жөнінен бөлек эстетикалық категориялар. Символистер дүниенің өзгеріп, жағарып отыруын қалайды. Мағжан да осы ұстанымды мансұқтап 1914 жылы « Жер жүзін топан басса екен...» деп аталатын өлең жазған. Ақын бұл өлеңде тіршілік атаулыға мүлде қарсылық пыйғыл білдірмейді, жерді қан сасытқан, жерді зәбір еткен жер мінезді пенделерден жиренген сезімін шалқытады. Ақын көкірегі жаңа жаратылысты аңсайды.

Мағжан ұлтық ойлаудың тегі алдындағы парызын да адал атқарып кеткен ақын. Қазақ халқының дүниетаным ерекшелігін Қорқыт философиясымен танытты, атамекен үшін күресуге ұйытуда Абылайды үлгі етті, тағдырыңнан қашып құтылу жоқ екенін Батыр Баян бойына жинады, ұлтың үшін күресу күрестің наркескені екенін Кенесары ғұмырына байлады.

Шығармашылығының едәуір бөлігін құрайтын Мағжанның махаббат лирикасы өте нәзік. Мағжанның махаббат лирикасында бір адамның мүлде ұқсамаған екі түрлі келбеті бар. Махабаттан жүдеген қауқарсыз, шаршаған жанның лирикалық бейнесін де ақын жырларынан көріп қаламыз. Осы лирикалық кейіпкер өз болмысын ақтарғандай болғанымен махаббат құпиясының шешімін өзіне де, өзгеге де түсіндіре алмайтын тұстары бар. Ақынның махаббат лирикасын сөз еткенде екі адамның ортасындағы тылсым байланысты түсіну үшін жырдың жазылу мезетін қаперде ұстаумен бірге, суреткердің ойлау жүйесінің өзгешелігін де ескеру керек.

Дүниенің бір қазыққа байланбайтынына, өнер эстетикасының алуан түрлі болатынына Мағжан поэзиясының эстетикасы, тілінің табиғаты дәлел.

Ибрагимова Ж.А.,

*Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Таир Мағжан
117-15 тобының студенті, Қазақстан, Шымкент*

Ж.ӘБДІРАШЕВ ӨЛЕҢДЕРІНДЕГІ АЙШЫҚТАУ ТҮРЛЕРІ

1970-1980 жылдар поэзиясындағы стильдік ізденістердің бір қыры поэзиядағы дәстүрлі айшықтау, құбылту үлгілерін жаңғырта, жаңарта қолданудан және тыңнан енген поэтикалық бейнелеулерден танылып отырды. Поэзиядағы тіл мен көркемдік жүйесінде ақын сөзінің қуаттылығы, суреткерлік шеберлігі негізінен осы көріктеу құралдары арқылы поэтикалық тынысы кең лирикалық өлеңдер тудыра білуінен көрінді. Ұлттық поэзия тарихына көз жүгіртсек, қайталау, егіздеу сияқты көркемдік тәсілдердің тамаша мысалдарын таба аламыз.

Қайталаудың терең көркемдік мәніне үңілгенде, ішкі толғанысты, лирикалық қаһарманның қат-қабат жан әлемін өрнектеуді мақсұт еткен суреткердің шынайы шеберлігі көрінеді. Айшықтау үлгілерінің тұжырым, қалыптасқан ұғымы ортақ болғанымен, әр ақынның шығармашылығы әр бөлек көркемдік әлем екенін ескерсек, аталмыш көркемдік тәсіл әр қырынан түлеп, қазіргі лирикамыздың биік деңгейге жетуіне бірден – бір негіз болғанын баса айтқан жөн. Әдебиеттанушы ғалым, профессор А. Еспенбетовтің «Белгілі бір қаламгер шығармаларындағы образдар жүйесіне үңілу, көріктеу құралдары мен тәсілдеріне мән беру – қазіргі әдебиеттануда бел алған басты бағыт» [1, 323 б.] деген тұжырымын келтіре отырып, дәл осы көркемдік құралдар стильге де қатысты екенін атап айтқан жөн.

Ж. Әбдірашев өлеңдерінен жиі ұшырасатын бір тәсіл – қайталау үлгілері. Ақын қайталау үлгілерін шеберлікпен қолдана отырып. Тапқыр да тың тұжырым жасауға шебер. Әрине тапқырлық пен шешендік, тыңнан ой қозғап, өрнек табу талант қуаты аса күшті ақынға тән. Ұлттық әдебиетті биік деңгейге көтеру аса талантты ақынның еншісінде екені аян. Жарасқан Әбдірашев поэзиясының қуаттылығын арттырып, даралай көрсететін бір қыры – өзіміз жоғарыда айтып өткен қайталау тәсілін өзіндік даралықпен өлеңінде өре білуі дер едік. Мәселен

«Ақ бұлақтар» өлеңінің кіріспесінде, ортасында, қорытындысында бір ой ағыны тұтастай қайталанады:

Ақ бұлақтар!

Алқынған ақ бұлақтар!

Қазір- көктем,

Алдың- жаз,

Шапқылап қал!

Бұл жолдар – осы өлеңдегі ойдың өзегі, ақынның ой ұстанымы. Өткінші өмірдегі өз сәтінді қапысыз өткіз деген сырдың барынша үстем болып тұрғандығын оның қайталана айтылуы аңғартады. Тұтастай ой ағынының қайталануы тек түр жағынан ғана ұтып тұрған жоқ, ақын мазмұнға да ерекше мән берген.

«Жалпы, поэзияға тән қасиет – айтылып, баяндалып отырған нәрсе жайлы ұғым, түсінік беру емес, оны бейнелі түрде сипаттау, суреттеу десек, осы ерекшелік лирикалық өлеңдерден айрықша байқалады», – деп жазады теоретик ғалым, академик З. Ахметов [2, 9 б.]. Ақын лирикасында өмір өткіншілігін табиғат құбылысымен бейнелей көрсету сәтті жүзеге асқан. Ақ бұлақтың шапқылауы – өмір, көктем мен жаздың, күз бен қыстың ауысуы – өмірдің өткіншілігі. Әрине, бұл тақырып, бұл ой басқа ақындарда айтылмады дей алмаймыз.

Жарасқан Әбдірашев поэзиясындағы қайталауларды, әрине сол қайталаулардың айна – қатесіз үлгісі дей алмаймыз. Ақын қайталауы өзіне тән ғана ерекшелікпен көрінеді. Қайталай айтылған сөйлем немесе сөз ақынның негізгі айтар ойының қазығы. Мысалға «Ақын кетіп барады» өлеңін алып қарайық]. Өлең сегіз шумақтан тұрады. Алғашқы шумақ «Ақын кетіп барады көшеменен » деген жолмен басталады да, осы жол араға екі шумақ салып қайталанады. Яғни үш шумақ – ақынның аласұрған бір сәтін арқау етсе, келесі «Ақын кетіп барады көшеменен» деген соңғы бөлік екі шумақта осы қайталаумен басталып, өлеңде бейнеленген әрекет қорытылып, тұжырымдалады. Талдай келе, өлеңді құрылысына қарай қайталау басталған шумақтан жіктеп, үш бөлімге бөліп қарауға болатынына көз жеткіземіз. Бұл қайталаудың анафоралық (әдепкі қайталау) үлгісі. Осы өлең туралы зерттеуші Б. Майтанов: «Мұқағали Мақатаевқа арналған өлеңде баяндау стилі арқылы

құнарлы сезім драматизмі шешендік сұрау түрінде мүлтіксіз әсем бейнеленеді»,
- деп жазады .

Ж. Әбдірашев қайталау тәсілін қолданғанда, лирикалық қаһарманның арман–тілегін сол қайталанған сөз арқылы аңғартып, ақындық тұғырнамасын белгілейді. Мысалға төмендегі өлеңге назар салайық:

Досым мені қайғыртпаса екен—

достарын сатып,

Құсым мені қайғыртпаса екен—

аспанын сатып.

Бұлақ мені қайғыртпаса екен—

суалып мезгілсіз,

Құрақ мені қайғыртпаса екен—

қуарып мезгілсіз.

[3, 40б.].

Өлеңді бастан— аяқ сөз айналасында ұстап тұрған — «қайғыртпаса екен» деген сөз. Айтылмыш сөзде ақынның айтар ойы өрнектелген. Бұл сияқты қайталау тәсілі Ж. Әбдірашевтің біршама өлеңінен орын алған. Лириканың нәзік иірімі мен әсем сазы сол қайталау арқылы неғұрлым айқын көрінгеніне «Ей, самал жел...» [4, 48 б.], «Мені мүлде ұмытуға...» [4, 49 б.] өлеңдерін мысал етуге болады.

Ей, самал жел, сәулем

мен жайлы бір жыр — айтып бар,

Мен үшін шынар — тал бойы

ал, жүзі - гүл— гүл- айтып бар.

Бекерге алау ернімнен

от ұрлағанын да айтып бар,

Қолында шарап, думанда

отырмағанын да айтып бар.

Өлең осылай кете береді. Мұндағы эпифоралық (кезекті) қайталау арқылы лирикалық қаһарманның ішкі арман— тілегі, сезім бұлқынысы өрнектелген. Өлеңнің мәнерінен Жарасқан ақынның өзіндік болмысы да анық

байқалады. Ақынның анафоралық, эпифоралық т.б қайталаулары өлең айшығын даралап қана қоймай, ішкі мазмұнды да ерекше ырғаққа, екпінге түсіреді. Лирикалық қаһарманның жан– дүниесіндегі бұлқыныстарды беруде ақын қайталау үлгілерін өз орнымен сәтті қолдана алған.

«Ж. Әбдірашев поэзиясындағы буын, тармақ өлшемі, ассонанс, аллитерация, ұйқас түрлерінің молдығы, психологиялық параллелизм, теңеу, метафора, шендестіру тәсілдері арнайы зерттеуді қажет етеді», – деп жазған болатын профессор Б. Майтанов. Шындығында, Ж. Әбдірашев поэзиясының өзіндік ерекшелігі жайлы сөз қозғағанда, жоғарыда көрсетілген мәселелерді жүйелей қарастыру қажет– ақ. Бұлайша талдау ақын стилінің даралығын таныта түседі.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Еспенбетов А. Уақыт өрнегі. – Алматы: Інжу – Маржан, 2005. – 515 б.
2. Ахметов З. Өлең сөздің теориясы. – Алматы: мектеп, 1973. – 212 б.
3. Әбдірашев Ж. Соғыстан соң туғандар – Алматы: Жазушы, 1993.
4. Әбдіраштың Жарасқаны. Көңіл көкпары. («Ақын кетіп барады...»)- Алматы: Жазушы, 1998. – 320 б.
5. Майтанов Б. Сөз сыны. – Алматы: Ғылым, 2002. – 344 б.

Ethno-, socio - and psycholinguistics

Шаһарман Г.П.

ф.ғ.к., доцент

Абай атындағы ҚазҰПУ

(Қазақстан, Алматы қ.)

ҚАЗАҚ ТІЛІНДЕГІ ТУЫСТЫҚ АТАУЛАРДЫ МЕҢГЕРТУДІҢ ТӘРБИЕЛІК МАҢЫЗЫ

Қазақ және өзге де тілдерді салыстырмалы түрде олардың коммуникациялық қызметін тереңдете түсіну қазақ жерінде тұратын орыс тілді мамандар үшін үлкен жауапкершілік жүктейтіні белгілі. Тілдің негізгі міндеті – тілдесуге, сөйлесуге қажетті қарым-қатынас құралы болу, сол себепті де оның басты қызметі — коммуникативтік қызмет. Қазақстан Республикасында қазақ тілінің коммуникативтік қызметі орыс тілді аудиторияда мемлекеттік тіл тұрғысынан жүзеге асырылуы заңдылық. Біріншіден, тіл қоғамдық құбылыс ретінде нақты бір тілде сөйлеуші қауымға тән әлем жайлы ақпарды сақтаушылық қызмет атқарады. Екіншіден, жеке адамның үйренген тілі — өзгеге ұқсамайтын ерекше өмірлік тәжірибені сақтаушы болып табылады [1,7]. Сонымен бірге, жеке адамның санасында тілде сақтаулы қоғамдық тәжірибе де орнығады. Осы тәжірибені бізге жеткізуші ең басты бірліктер – сөздер. Сөз өз бойында әлем туралы ақпарды сақтайды. Яғни әлемді сөз арқылы ғана іздеп табуға болады. *Сөз – тілді тұтынушы, пайдаланушы қауымның ұжымдық жады, мәдениеттің ескерткіші, ұлттық өмірдің айнасы.* Сөз — жинақталған ақпарат орталығы, білім-білік қоймасы. Сонымен, сөз — адамзат тәжірибесінің сақтаушысы болып табылады. Тіл үйренушінің сөздік қоры неғұрлым көп болса, ол соғұрлым тіл иесі болып отырған халықтың табиғатын, бітіс-болмсын ұғына түседі. Ол меңгерген сөздік қорындағы жай және күрделі атауларды құрал ретінде пайдаланып, тілін үйреніп отырған елдің салт-дәстүрін, мәдениетін терең меңгеруге мүмкіндік туады және сол қоғамдағы қарым-қатынасын орнықтыра алады. Осы орайда әлеуметтік ортаға, салт-дәстүрге қатысты туыстық атаулардың тәрбие барысында орыс тілді жастар үшін берер пайдасы орасан зор. Туыстық қарым-қатынасқа мән беріп, туыстық атауларды орынды қолдану –

тұнып тұрған тәрбие. Өйткені тәрбиенің отбасынан, әулетбасынан басталатыны белгілі. Сондықтан туыстық атаулардың астарындағы мәдени мағынаға ерекше қарастыруды жөн көрдік.

Туыстық атаулардағы мәдени ақпарат жасырын (имплицитті) сипатқа ие, ол тілдік мағыналардың арғы жағында жасырулы. Тілдің атауыштық, бейнелеуіштік қызметі туыстық атау құрамында ұлттық мәдени ерекшеліктердің түрлі көріністерін беруге, жинақтауға және бекітуге қабілетті. Сөздің ұлттық мәдениетпен байланысты семантикасы **сөз мағынасындағы мәдени компонент** деп аталады [2,103]. Тілдегі сөздер әлеуметтік құбылыс ретінде қоғам өмірінің белгісін, оның материалдық және рухани мәдениетінің таңбасын сақтайды. Міне сондықтан да осы «мәдени мағына» сөз мағынасының айтарлықтай қомақты бір бөлігін құрайды. Мәдени мағынаның сөздіктерде айқын, ашық және жеткілікті дәрежеде ашылуы өзге тілді оқырмандардың тілді жақсы меңгеруіне мүмкіндік тудырады. Мысал үшін айтар болсақ, отбасын құруға байланысты халқымыздың ғасырлар бойы қалыптасып, желісін үзбей жалғасып отырған салт дәстүрі бар. Бұл әдет-ғұрыптардың барлығы көбіне жастарды тәрбиелеуге, оларды отбасын құрудағы жауапкершілікке үйретуге бағытталады. Жастардың отбасын құруы, ежелден қалыптасқан дәстүр бойынша *құдаласудан* басталады. *Қазақта құда болудың бірнеше түрі* болған: *бел құда, бесік құда*, т.б. Құдалықтың баянды болуы көп жағдайда қыз айттыратын жаушыға (хабаршыға) байланысты. Жаушы жөн-жосықты білетін, тілге шешен, сөзге жүйрік адам болуы керек. Жаушы жіберіп құдаласып, сөз байласқаннан кейін, екі жақ қалыңмал кәдесі туралы келіседі. Қалыңмал төлеу дәстүрі де көнеден келе жатқан салттың бірі. Жалпы, қазақ дәстүрінде үйлену тойлары екі кезеңге бөлінеді: бірі – қалыңдықтың ұзатылуы, яғни қызды шығарып салу тойы, екіншісі – күйеу жігіт жақта болатын той. Көне көз қариялардың айтуынша ертеректе қалыңдық үйінен басына сәукеле киіп шыққан, ал болашақ қайын жұртының ауылына жақындағанда ауыл әйелдері алдынан шығып, шашу шашып, сәукелесін шешіп, басына шәлі, орамал салған. Бұл салт күйеу жігіт жағындағы ұлан-асыр үйлену тойына жалғасады. Сонымен күйеу жігіт пен қалыңдықтың өмірінде қайын жұрт әлемі орнығады да тілдік қолданыстарына да қосымша туыстық атаулар тобы кіреді. Мысалы, *қайын жұрт, қайын ата, қайын ене, қайын аға, қайын бике, қайын сіңлі, қайны, жезде, балдыз, келін, күйеу бала, бажә, абысын, жеңге* ... т.б. Ұрпақтан-ұрпаққа ауысып

келе жатқан салт-санамызда күні бүгінге дейін өзінің тәрбиелік маңызын жоймаған тамаша дәстүрлеріміз бар. Солардың қатарында «Жігіттің үш жұрты» да өмір сүріп келеді [3,3].

Қазақ халқында ата-баба дәстүрі- әдептілік негізі болып саналады. Сондықтан, отбасында, балабақшада, мектепте, қоғамдық орындарда осы дәстүрді сақтау, оны қастерлеу әрбір адамның міндетті түрде орындайтын парызы. Отбасымен қатар, ұстаздардың да мойнындағы жауапты жүк. Жеті атаны білу, яғни, (бала, әке, ата, арғы аты, баба, түп ата, тек ата) бұрынғы абзал ата-бабалардың аруағына тағзым етіп, құрмет көрсету, жеті рулы ел жұрттың мұң-мұқтажын, асыл арманын бойына жинап жүрген ел жақсыларының кісілік қасиеттерін, ерлік келбетін жастарға өнеге етіп ұсынудың бір белгісі. Ең бастысы туысқанана үйленбей, қан тазалығын сақтап, дүниеге дені сау, қуатты ұрпақ әкелу екендігін жастардың білгені абзал. Жеті атаның төңірегінде туындайтын ер азаматтың өз жұрты, нағашы жұрты және кейінгі қайын жұрты арасындағы сабақтаса байланысқан туыстық қарым-қатынасты айқындайтын атаулар жас ұрпақтың өмірінде маңызды орын алатыны белгілі болып отыр. Енді осылардың кейбіріне жалпыға мәлім ұғым-түсініктер болса да, мағынасына назар аудартқымыз келеді. Қазақ тілінің он бес томдық түсіндірме сөздігіне сүйене отырып, талдау барысында туыстық атаулардың мәдени мағынасын байқап көруді жөн санадық.

Ата - әкенің әкесі. Әрбір ұрпақ өз әке-шешесінен де атаның абыройын ерекше ардақтауға міндетті. Кісі әкенің алдында бір есе борышты болса, ал атаның алдында екі есе борышкер. Өйткені, ата әкені тәрбиелеп өсірген адам. Халық атасын сыйлай білмеген ұрпақты «тексіз» деп кінәлайды. Ондай адам өмірден опық жейді, түбінде күнәсін тартады, яғни атасына көрсеткен жөнсіздігін, мейірімсіздігі мен қайырымсыздығын кейіннен ол өз немересінен көреді. Бұл ондай тасбауыр баласын, немересін мейірімділікке (ата сыйлап, әке құрметтеп) баурап көрмегендіктің салдары болады.

Ата - балаға сыншы, немереге қамқоршы, әулетіне тірек, батагөй жан. Қазақ дәстүрінде барлық іс-әрекет пен рәсімдерде ата жасын құрметтеп, оған сый-сияпат көрсете білу парыз.

Әке - жарық дүниедегі екі жакын адамның бірі. Қазақ өмірінде «Әке тұрып, ұл сөйлегеннен без», «Әке көрген оқ жонар», «Әкең - асқар тауың» деген мақал, «Жақсы әке - жаман балаға қырық жыл азық болады» деген сөз бар. Әкені

сыйлау, құрметтеу, оның отбасындағы орнын қастерлеп-қадірлеу әрбір баланың міндеті. Әкесіз бала - жетім. Әке - асқар шың, бақыттың алтын бағаны. Әке - баланың тірегі, лүпілдеген жүрегі, ойындағы санасы, өмірдегі панасы. Ол баласы үшін барын аямайды, аялайды, тәрбиелейді, болашағына бағыт-бағдар жасап отырады

Ана - (туған шеше) әрбір адамның жарық дүниедегі ең жақыны, жанашыры, қадірлісі, қамқоршысы, ақ сүтін беріп, аялаған, жанын да аямаған ардақтысы «Ана - жүрек, жүректі құдірет де, Ана - тірек, тіректі құрметте. Ана - шыңың, шыңыңа сағынып жет, Ана - күнің, күңіңе табынып өт» деген асыл сөздер бекер айтылмаса керек.

Адамның әдептілігі мен жан дүниесінің сұлулығы, ең алдымен балаға ақ сүтін беріп, әлпештеп өсірген ана жүрегінің жылуынан басталады. Бойымыздағы ең жақсы қасиеттер бізге алдымен анадан тарайды. Ананың нәзік үні, жұмсақ та аялы алақаны, жан жылуы мен аялауы бізді әлдилеп жұбатады, көңілімізді сергітеді. Перзентін әдемі не ұсқынсыз ақылды не ақымақ, мейірімді не рақымсыз, кесір-қырсық болса да - бәрібір шексіз сүйеді. Ана болу - бүкіл өміріңе кететін ұлы рухани күш пен ерен еңбек.

Әже - ананың енесі, әкенің шешесі. Әже өз әулетіне «жүрегін бөліп беретін» жаны жайсан, жанашыр да қамқоршы қария. Бүкіл әулет әжені ардақтау борышын өтей алмаса, ол - үлкен күнә. Немерелері мен шөберелерін жанынан қымбат көретін де - осы әжелер. Халқымыз сондықтан да «Баланды өскенше бағасың, немеренді өлгенше бағасың» дейді. Күн сайын әжеге сәлем беріп, сыйсияпат көрсетіп, онымен ақылдасып отыру парыз. Ұлы Абай өз әжесі Зерені қалайша қадір тұтып, қастерлегені баршамызға М.Әуезовтың «Абай» эпопеясынан мәлім.

Әпке - отбасындағы анадан кейінгі сыйлы адам. Ол інілері мен сіңлілеріне үнемі қамқорлық жасап отыратын бауыр, анасының ақ тілеуін ақтап, оған көмек көрсететін үй-ішіндегі тәлімгер. Әпкесін сыйламау - арсыздық. Сондықтан да халық әпкеге құрмет көрсетіп, оны ардақтамаған інілер мен сіңлілерді қатты кінәлайды.

Аға - «Ағасы бардың жағасы бар» дейді халық. Оны іні-қарындастары әкесіндей сыйлауға міндетті. Жақсы, өнегелі аға - іні-қарындастарға мақтаныш, тірек, сүйеніш, қамқоршы. Оның іні-қарындастарын тәрбиелеу ісіне жауапкершілікпен қарауы - бас парызы. Халық ағаның жасы кіші туысқандарға

кешірімді болатынын да өнеге етіп көрсетеді. Сондықтан да ол тәрбиенің әр түрлі мадақтау, жазалау тәсілдеріне келгенде іні-қарындастарына әділ қолдануы тиіс. Аға өз абыройын сақтай алмаса, оның беделі болмайды, ағалық қасиетінен айрылады.

Іні - ағаның, әпкенің жеткіншегі, ізбасары. Халық дәстүрінде ол - аға мен әпкені ерекше қадір тұтатын жан. «Інісі бардың - тынысы бар» дейді. Бұл - іні аға мен әпкеге әрқашан да көмек көрсетіп, олардан үлгі-өнеге алып, тәлім-тәрбиелік нұсқауларын мүлтіксіз орындап отыруы керек дегенді білдіреді.

Қарындас - ағаның іні сияқты жеткіншегі «Қыздың жолы жіңішке» деп халқымыз жалпы қыз баланы ерекше құрметтеген, оған дөрекі сөз айтпан, гүлдей білуді ескерткен. Бірге туған қарындасына қамқорлық жасап, оны мәпелеп өсіру - жақсы ағаның абыройлы парызы.

Сіңлі - әпкенің іні сияқты жеткіншегі, тілектес ізбасары. Қазақ рәсімінде сіңлі - әпкенің мұрагері. Әпке тұрмыс құрса, отбасындағы оның барлық міндетін сіңлі атқарады. Әпке сіңлісімен көбірек араласады, тереңірек сырласады. Сіңлісін еңбекке, өнерге, адамгершілікке тәрбиелеп, оған үнемі ақыл-кеңес беріп отыратындықтан, сіңлі де әпкесіне тәнті болып, оның барлық айтқандарын екі етпеуге тырысады.

Адамдар қандастық жағынан қанша жақын болғанымен, өз үйінде жөнді тәрбие алмаса, олардың туыстық байланысы берік болмайды. Туыстықты күшейтетін нәрсе негізінен ұрпақтардың бала кезінен бастап жиі араласуынан туындап, қалыптасады. Қазақ ауылында туыстар байланысын қадірменді ақсақалдар аса зор ұқыптылықпен жүйелі түрде жүзеге асырып отырған.

Туысқандық сыйластыққа апаратын жол - адамның моральдық қасиеттері: жан тазалығы, ұяты, ары, намыс борыш, имандылық, қайырымдылық, қамқорлық т.б. кісілік түсініктер. Мұндай тәрбие жүйесін беделді ауыл ақсақалдары, өнегелі отбасы иелері мен бүкіл жұрт болып ортақ мақсат ретінде талқылап отырған. Тәрбие ісінің жемісті болғаны да осыдан. Сондықтан бұл санатқа ұстаз- тәрбиешілердің де жауапкершілігін қосамыз, себебі жақсы тәрбие – жарқын болашақтың негізі. Ал бүгінгі біздің міндет-туыстық атауларды тек аудармасын айтып, жаттату емес, оның мән-мағынасы арқылы қарым-қатынас арасындағы әдеп ережелерін сақтауға, мәдениетті тұлға болып қалыптасуға тәрбиелеу. Сөйтіп ата дәстүрді жалғастыру. Бұл орайда өзге тілді қазақ жастарының беталысы ерекше назарда , өйткені бүгінгі жаһандану

кезеңінде ана тілінен алшақтай берсе, өзінің ұлттық құндылықтарынан, тіпті өзінің түпкі тегін де ұмыту қауіпі бар. Туыстық атауларға мән бермесе, туысқан, бауырларымен ара қатынасында қателіктерге ұрынуы мүмкін. Ал өзге ұлт жастары қазақ халқының әдет-ғұрыпына қатысты сөздердің мағынасын тереңірек түсініп, олармен жоғары мәдени деңгейде қарым-қатынас орнықтыруға әрі сыйластықпен қарауға үйренеді. Сонда ғана мемлекеттік тілдің ұлтаралық қарым-қатынас тұтастығының кепілі бола алатынына көз жеткізуге болады.

Тілдік тұрғыдан алып қарағанда, туыстық атаулардың түрлі жасалу жолдары да бірқатар зерттеушілердің еңбегінде қарастырылған. Ал біздің осы мақала көлемінде негізгі назарға алғанымыз- оның мәдени компонентінің тәрбиелік жағы. Туыстық атауларды жақсы меңгеру- әдептілікке апарар жол. Бұл - ұлт психологиясының өзегі, адамгершіліктің алғашқы сатысы, бірегейі, халқымыздың ғасырлар бойы қалыптасқан қоғамдық санасының практикалық көрінісі, барлық кісілік қасиеттердің жиынтығы[4, 3-5.]. Әрине, әдеп сақтаудың әр елде тарихи, әлеуметтік өзіндік ерекшеліктері де болған. Ал қазақ халқының әдеп сақтау дәстүрі ешбір тапты, ұлтты, нәсіл мен жыныс айырмашылықтарына алаламайды, оларға құрметпен қарайды. Ол - әулет, әлеумет, қоғам мүшелерін қалыптасқан әдептілікті бұзбауға міндеттейді. Әдептілікті бұзған адамға қауымдастық атынан сол ұжымның өкілі өз пікірін айтуға, тіпті тыйым салуға да ерікті, өйткені әдеп сақтау - әлеуметтік дәстүр. Жас ұрпақты әдепті, мәдениетті, білімді, толыққанды адам, жауапкершілігі жоғары азамат етіп тәрбиелеу- қоғам талабы.

Қорыта айтқанда, туыстық атаулар тәрізді әдет- ғұрыпқа байланысты сөздердің мағынасындағы мәдени компонентті ашу арқылы халықтың мінез-құлқын, ділін (менталитетін) білуге болады. Сөздік – қоғамның ұзақ жылдарды қамтитын жады, ұлттың тілдік саулығы мен тарихи жадының негізі, ұлттық байлық, игілік ретінде ұғынылатын болғандықтан, ондағы туыстық атаулардың құрамы мен құрылымының жүйелі түрде қамтылуы аса маңызды мәселелердің бірінен саналады. **Сондықтан негізгі сөздік қордан әлдеқашан орын алған туыстық атаулар білім беру үдерісінде, әсіресе, тіл сабақтарында тәрбиенің маңызды құралдарының бірі болып саналады.**

Қолданылған әдебиеттер:

1. *Сарыбаева М.Ш.* Система обозначения родства в английском, русском и казахском языках: дисс... .канд.филол.наук. – Алматы, 1991. – 184 с.
2. Диуанова Р. Сөз мағынасындағы мәдени компонент туралы // Тілтаным. – 2004. — № 3. –102-105 бб.
3. Сембаева А.Қазақ және түркі тілдеріндегі туыстық атаулардың гендерлік сипаты//Ұлағат.-2015. №1. 3-13 б.
4. Елікбаев Н. Ұлттық психология. - Алматы: Қазақ ун-ті баспасы, 1992. — 35-б.

MUSIC AND LIFE

Music: learning and teaching

Гарцуева С.Е., Козловская Е.В.

КГКП ШИ №3, г. Караганда, Казахстан

РАЗВИТИЕ МЕЛОДИЧЕСКОГО СЛУХА НА УРОКАХ ФОРТЕПИАНО

Музыкальный слух представляет собой своеобразную человеческую способность, значительно отличающуюся от биологического слуха, развивающуюся с приобретением знаний, навыков, опыта. Музыкальный слух – способность воспринимать, представлять и осмысливать музыкальные впечатления. Музыкальный слух, также как чувство ритма и память, – важнейший компонент природных способностей, на котором строится музыкальное воспитание.

Важность работы над развитием музыкального слуха отмечали Л. Моцарт, Ф.Шопен, Ф.Лист, Н.Г. и А.Г. Рубинштейны, Г.Нейгауз, Л. Оборин, Я. Флиер.

Л.А. Баренбойм отмечает «Работа над развитием слуха и слуховой памяти должна вестись по двум взаимно дополняющим и идущим параллельно путям: с одной стороны, по пути непосредственного накопления ребенком мелодических слуховых впечатлений; с другой – по пути элементарного осознания накопленных впечатлений (анализ накопления и структуры мелодии, нахождение тоники и т.д.)» [1].

Из различных проявлений мелодического слуха внимание музыкантов-практиков наиболее часто привлекают те, которые связаны с чистотой интонирования, точностью восприятия и воспроизведения звуковысотных соотношений.

Мелодический слух представляет собой способность воспринимать высоту музыкальных звуков в их логической последовательности и связи между собой (т.е. мелодию). Мелодический слух включает в себя интервальный и ладовый слух (по соотношению между соседними звуками или отношению к устойчивым звукам лада соответственно). Этот вид слуха легко и естественно

развивается у вокалистов, струнников, духовиков [2]. У учащегося фортепианного класса мелодический слух развивается при исполнении широкой, свободно льющейся напевной музыки различных жанров и стилей.

Уровень развития мелодического слуха, во многом определяется точностью интонирования при воспроизведении мелодии. П. Чесноков предлагает схему интонирования ступеней с относительным повышением или понижением, ступеней мажорной и минорной гаммы при движении вверх или вниз. Он считает, что интонирование в хоре тоники минора в основном устойчивое к повышению, быть более легким, а тоника мажора - интонируется плотно и устойчиво. П. Чесноков делит интервалы на 4 группы:

1. Все большие интервалы с тенденцией к повышению верхнего звука (одностороннее расширение).
2. Все малые интервалы – с тенденцией к понижению верхнего звука.
3. Чистые, требующие полной устойчивости обоих звуков.
4. Увеличенные и уменьшенные интервалы требующие двухстороннего расширения и суживания [3].

Таким образом, мелодический слух сказывается в восприятии и воспроизведении мелодии не просто как ряда звуков, а как ряда интервалов, передающих известное настроение и являющихся выражением известного содержания в определенной форме.

С.И. Савшинский писал «Мелодический рисунок и его интервалика должны быть пережиты музыкантом-исполнителем. Если пианист с одинаковой легкостью «шагает» в мелодии на близкий или далекий интервал, если он равнодушен к тому, будет ли это консонирующий или диссонирующий интервал, остается он в пределах лада или же выходит за его пределы, то это означает, что пианист не слышит выразительности мелодии. И, конечно, такой пианист не сможет выразительно ее интонировать».

К.Н. Игумнов писал «главным средством музыкального выражения считал интонацию. Именно на интонацию как ядро музыкального образа, как средство выявления психологического характера музыкальной речи и было направлено его внимание. Он прямо говорил, что «основным при изучении музыкального произведения считает интонацию», что от «умения передать

интонационный смысл произведения» во многом зависит содержательность исполнения» [4].

Среди методов, позволяющих укрепить мелодический слух учащегося и стимулировать его дальнейший прогресс, можно выделить следующие:

- проигрывание на инструменте мелодического рисунка без сопровождения, подчеркнуто выразительное интонирование;
- воспроизведение мелодии на фоне облегченного по фактуре аккомпанеента;
- исполнение на фортепиано отдельной партии аккомпанеента с одновременным подпеванием мелодии голосом вслух;
- выпуклое, рельефное, укрупненное по звуку проигрывание мелодического рисунка с аккомпанементом на пианиссимо;
- максимально детализированная работа над фразировкой, тщательная звуковая «выделка» и оттачивание фразы [5].

Таким образом, трудно переоценить значение развитого слуха для музыканта, поэтому неудивительно, что с самых первых шагов юных музыкантов ведущие педагоги уделяют большое внимание его развитию. Благодаря мелодическому слуху мы узнаем мелодию, будь она сыграна на рояле, трубе или контрабасе. С мелодическим слухом оказывается связанной передача в музыке настроения и художественного образа.

Литература:

1. Баренбойм, Л.А. Фортепианная педагогика / Л.А. Баренбойм. - М.: Классика - XXI века, 2007. - 192 с.
2. Остроменский, В. Д. Формирование музыкального познания. – Кишинев: Штиинца, 1988. – 160 с.
3. Мария Уразовская Развитие мелодического слуха// <http://mmteacher.ru>
4. Мильштейн Я. И. Исполнительские и педагогические принципы К.Н. Игумнова. - В сб.: Мастера советской пианистической школы. - М.: 1954. - 56с.
5. Мелодический слух//<https://studme.org>

Ковальчук Е.Ю., Аникина Т.Ю.
КТКП ШИ №3, г. Караганда, Казахстан

РАЗВИТИЕ ПРИРОДНЫХ МУЗЫКАЛЬНЫХ ДАННЫХ

Задача музыканта – педагога – научить ученика играть на инструменте – может быть разрешена разными путями. До последнего времени наблюдались, да и сейчас порой наблюдаются устарелые методы преподавания: копирование учеником своего педагога, строгое выполнение непонятных ученику правил-догм или усвоение изучаемого материала не столько слуховым, сколько зрительным и осязательным способом. Этим путем педагог довольно быстро может научить ученика играть маленькие пьесы, но не развивает при этом его природных данных, не пробуждает в нем самостоятельности, сознательного отношения к музыке; ученик часто не слышит и не понимает смысла того, что исполняет. Другой, противоположный способ подхода к ученику заключается в том, что педагог не спешит научить ученика «играть».

Развитие слуха идет совместно с развитием музыкальности ребенка. Помимо ясного восприятия звуков по высоте (это восприятие в процессе обучения развивается), ученик должен слышать характер звучания, тонкую градацию силы звука, его певучесть, красоту, плавный переход от одного звука к другому; слышать фразировку как в ее мелких звеньях, так и в крупных построениях; владеть внутренним слухом, то есть способностью представить звучание мелодии или целой пьесы.

Для развития гармонического слуха можно использовать и более разнообразную характеристику гармоний, чем просто устойчивый или неустойчивый аккорд: «спокойный», «тревожный» и т.п. Для педагога большой наградой служит пробуждение детской инициативы в этом направлении.

Изучая пьесу, дети обычно запоминают музыку непроизвольно, привыкают к такому «методу» и, становясь старше, продолжают так же заучивать наизусть. Чем дальше, тем труднее протекает заучивание, и ученик жалуется, что пьеса «не запоминается». Уже с раннего возраста целесообразно подводить ребенка к «сознательному» запоминанию. Анализ музыкального

материала активизирует и подкрепляет работу музыкальной памяти. Если ученик привыкает определять форму пьесы, видеть повторы, продумывать строение аккордов, сочетание голосов – это значительно сокращает срок заучивания наизусть. В процессе работы над пьесой вычленяются часть, раздел, эпизод, сложный элемент и не механически повторяются, а предварительно продумываются. Состоит это продумывание в том, что определяется направление мелодии, ее мотивное построение; сольфеджируется трудный мелодический оборот; называются звуки аккорда (обязательно снизу вверх) и затем играют; прохлопывается трудный ритм. Пение мелодии способствует ее запоминанию.

Нередко встречаются ученики, с трудом запоминающие гармоническую фактуру. Таким учащимся необходимо не только твердое знание аккордов, изучаемых на уроках сольфеджио, но и развитие наблюдательности, с помощью которой ученик может заметить в цепочке близко расположенных аккордов повторяемость и смещение звуков, услышать это. Полезна игра в такой «цепочке» одних изменяющихся звуков (соответственной аппликатурой): скажем, смещающихся средних звуков, если крайние остаются на месте.

В процессе запоминания музыкального материала участвует также тактильная и зрительная память. Часто тактильная память превалирует над слуховой: дети иной раз лучше знают пьесу «пальцами», чем «ушами». В результате слух ничего не может подсказать, если сбились пальцы. Для избежания таких неприятностей полезно привыкать играть выученную пьесу, стараясь не все время смотреть на клавиатуру. В этом случае учащийся больше сосредоточивается на звучании. Особенно это важно в кантиленных произведениях. «Память» пальцев больше используется в моторных, быстрых произведениях. И здесь важно, чтобы ученик вовремя обратил внимание на верную аппликатуру (удобную, естественную) и прочно ее выучил. Смена аппликатуры из-за невнимания ученика, случайность ее использования, переучивание аппликатуры на завершающем этапе работы – все это мешает закреплению тактильной памяти в данном произведении и обязательно «подводит» во время выступления.

Чувство ритма (выполнение точного соотношения длительностей, дослушивание пауз, ощущение метра) бывает иногда у детей «размыто» не по причине плохих природных способностей, а в силу общей несобранности или же

неумения быстро координировать увиденный нотный знак с представлением о его длительности. Развитию такой координации помогает подтекстовка изучаемых ритмов, упражнения, усваиваемые сначала только на слух, а затем записанные. Например, изучение четвертей и восьмых, восьмых и шестнадцатых может протекать так. Ученик вместе с педагогом прохлопывает ритм и произносит слова, затем знакомится с записью. Ученик прохлопывает со словами один ряд длительностей, а педагог одновременно – другой ряд. Каждый произносит «свои» слова. Затем роли меняются.

Детям, играющим уже по нотам и недостаточно внимательно относящимся к выдержанным звукам, можно посоветовать проверить ритм, считая мелкими длительностями (на «та-та»). Каждую большую длительность требуется заполнить определенным количеством мелких. Для ознакомления ребенка с записью пунктирного ритма можно предложить следующую схему – упражнение, которую нужно прохлопать указанными длительностями, одновременно отмечая слогами «та-та-та» все содержащиеся шестнадцатые.

Для каждого музыкального инструмента разработана своя методика игры на нем. Важно, что музыкальное исполнительство обогащает музыкальные впечатления детей, развивает их музыкальные способности: ладовое чувство, музыкально-слуховые представления и чувства ритма. Самое главное, что ребенок посредством игры на музыкальном инструменте самовыражается.

Литература:

1. А.Алексеев. Методика обучения игре на фортепиано.
2. Н.И. Федоренко. Методические рекомендации по обучению детей в классе фортепиано ДМШ.

Аға оқытушы, магистр Жармаганбетова Ж.Р.

*Ы.Алтынсарин атындағы Арқалық мемлекеттік педагогикалық институты
Арқалық қ., Қазақстан*

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНА КӨРКЕМДІК ТӘРБИЕ БЕРУДЕГІ МУЗЫКАНЫҢ РӨЛІ

Бүгінгі музыкалық педагогиканың саласында балалардың бойында көркемдік, адамгершілік, ізгілік қасиеттерді қалыптастыру мәселелеріне ерекше көңіл аударылған. Жеткіншек ұрпақтарға отандық және дүниежүзілік мәдениеттің озық үлгілері арқылы көркемдік тәрбие берудің маңызы айрықша.

Музыкалық білім берудің әдістемесі педагогика ғылымы ретінде жалпы педагогиканың заңдылықтарына және дидактикалық принциптеріне сүйенеді. Музыкалық білім берудің әдістемесінің негізіне жататын принциптер: тәрбиелеп оқыту, жүйелік пен бірізділік, көрнекілік, түсініктілік, беріктік.

Бұл принциптер оқушылардың музыкаға деген қызығушылықтарының, музыкалық қабілеттерінің дамуына, жалпы талғам мен музыкалық мәдениеттерін қалыптастырып тәрбиелеуге бағытталған.

Оқу үрдісіндегі барлық тәрбиелеу мүмкіншіліктерінің жүзеге асырылуы оқушылардың өзіндік ішкі белсенділік дәрежесіне, оларды өз бетінше танымдық іс-әрекетке тартуға байланысты болады. Тәрбиелеу міндеттерін шешу мұғалімнің өзінің жеке тұлғасына, оның қоршаған болмыстағы фактілері мен құбылыстарды жеткізе білу іскерлігіне, пәнге деген қарым-қатынасына, өз еңбегінің мәнін түсіне білуіне, өсіп келе жатқан ұрпақты жан-жақты тәрбиелеудегі жауапкершілік сезіміне байланысты болады.

К.Д.Ушинский өзінің «Адам тәрбие пәні» атты кітабының кіріспе сөзінде: «Педагогика – ғылым емес, өнер ең көлемді, күрделі, ең биік және барлық өнерге қарағанда ең қажеттісі, тәрбие өнері ғылымға сүйенеді, ол өнер ретінде, біліммен бірге қабілеттілікті, бейімділікті талап етеді, және өнер ретінде мәңгі қол жете беретінге, тіпті ешқашан да толық қол жетпейтінге адамның идеалына ұмтылады» – деген [1,256].

Француз музыкант-педагогі Ж.Снидерс: «Мен мектепте балалар музыкадан өздеріне қуаныш табады деген үміт пен сенімде өмір сүріп келемін. Музыка сұлулықтың бір бөлігі болу үшін шығарылады. Ал сұлулық қуаныш сыйлау үшін өте қажет. Қуаныштан барып балаларда шығармашылық шабыты оянады, ізденімпаздық пен үлкен талғам қалыптасады», – деген [2, 136].

Бастауыш сыныпта музыка сабағының басты мақсаты қазақ халқының әдет-ғұрпын, салт-дәстүрін, өнерін қастерлейтін оның өмірімен байланысын түсінетін эстетикалық және музыкалық танымы дамыған рухани бай жеке тұлғаны тәрбиелеуге бағытталған. Туған елінің әндері мен күйлерін білу, туған жерін құрметтеуге тәрбиелейді, ал қазақ халқының ой арманын музыка арқылы түсіну оның музыкамен яғни музыкалық мұрасын дұрыс қабылдауға және әсемдікті сезіне білуге тәрбиелейді.

Осы орайда М.Жұмабаевтың «Әрбір ұлттың бала тәрбие қылуы туралы ескіден қалып келе жатқан жеке-жеке жолы бар. Ұлт тәрбиесі баяғыдан бері сыналып, көп буын қолданып келе жатқан тақтай жол болғандықтан, әрбір тәрбиеші, сөз жоқ, ұлт тәрбиесімен таныс болуға тиісті. Және әрбір ұлттың баласы өз ұлтының арасында, өз ұлты үшін қызмет қылатын болғандықтан, тәрбиеші баланы сол ұлт тәрбиесімен тәрбиелеуге міндетті» [3,130] – деген пікіріне жүгінсек, діттеген ойымыздың дәлдігіне көз жеткіземіз.

Музыка сабағында мектеп оқушыларын мәдени рухта, елді құрметтеу, халықтар достығына, Отанға деген сүйіспеншілікке тәрбиелеуді іске асырушы негізгі тұлға музыка мұғалімі. Қазақ мектебінің музыка сабағының оқу бағдарламасында, сабақтың мақсаттарын мына төмендегіше етіп көрсеткен:

Музыка сабағының оқу бағдарламасы үш бөлімнен тұрады: Әнді айтып үйрету, музыка сауатты және музыка тыңдау болып табылады.

Қазіргі бастауыш мектептің I-II сынып оқушылары бағдарламаға сай «композитор» «ансамбль», «ән-би ансамблі», «оркестр», «хор», «нота» сияқты түрлі музыка аспаптарының аттарын т.б. музыкалық терминдермен танысады.

Бастауыш мектеп оқушылары екінші, үшінші сыныптарда да әннің, музыканың көркемдік жағын түсіне бастайды. Олар мұғалімдерге өздеріне ұнаған әндерді, музыкаларды қайталауды өтініп, өздерінде музыканы қабылдай алатын нәзік сезім пайда бола бастағанын дәлелдейді.

Бастауыш сынып оқушыларын музыкаға, көркемдік-эстетикаға тәрбиелеу – сабақтың түрлерін өзгертіп отыруы, мұғалімнің ізденістері нәтижесінде жүреді. Сол арқылы оқушылардың музыкалық білімін арттыруға, білуге, үйренуге деген ынталарын, белсенділігін арттырады.

Музыканың тәрбиелік мүмкіндіктері өте мол, бірақ оның әсері шындығында эстетикалық, игілікті болу үшін, нақты жүйелік, дұрыс бағытталған жұмыс қажет. Сондықтан музыка мұғалімі қандайда бір шығармалармен таныстырғанда балаларға не беріп жатқанын, қандай ойлар мен сезімдер тудыратынын естен шығармағаны жөн.

Музыка баланың сезімдеріне тікелей әсер ете отырып, оның моральдық бейнесін қалыптастырады. Музыканың ықпалы кейде үгіттеуден де, нұсқаудан да анағұрлым күшті болады. Түрлі халықтардың жеке және хормен айтылатын әндерімен билері оқушылардың интернационалдық сезімдерге тәрбиелейді. Музыканың жанрлық байлығы қаһармандық образдар мен лирикалық көңіл күйді, жеңіл би мелодияларын, түсінуге көмектеседі. Музыканы қабылдағанда туатын алуан түрлі сезімдер балалардың тебіреністерін, олардың рухани дүниесін байытады.

Қорыта айтқанда, мектептегі бастауыш сынып оқушыларының, мұндай музыкалық тәжірибе жұмыстарының нәтижесінде олардың ерекше әуездік қабілеттері айқындалып, көркемдік тәрбиелілігі әрдайым жетіліп отырады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Ушинский К.Д. Человек как предмет воспитания. – М., 1867.
2. Қадырбаева М Мектептегі музыкалық тәрбие әдістері. Астана 2010.
3. Жұмабаев М. Таңдамалы. Алматы, «Ғылым». 1992.

Мырзалина Л. К

*Алматы қаласы № 26 жалпы
білім беретін мектептің ұстазы*

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНА РУХАНИ ТӘРБИЕ БЕРУДІҢ МАҢЫЗЫ

Қазіргі таңдағы мектеп оқушыларының бойына рухани құндылықты сіңіру өзекті ол дегеніміз жеке тұлғаны жан-жақты дамыту. Осының негізінде руханилыққа тәрбиелеу арқылы шығармашылық жұмыс істеуге қабілетті, дүниетанымдық көзқарасы кең, рухани бай тұлға қалыптастыру қажеттігі туындап отыр. Жан-жақты, қабілетті ұрпақ – ұлтымыздың баға жетпес қазынасы.

Жастарға білім мен тәрбие берудің негізі болып саналатын жалпы білім беретін мектептердің педагогикалық үрдісін жақсарту бірінші кезектегі мәселе болса, бастауыш мектеп – негіздің негізгі түп қазығы.

Бастауыш білім үздіксіз білім беру жүйесінің алғашқы басқышы екенін ескере отырып, оқушыға белгілі бір көлемдегі білім, білік, дағдыларды меңгертумен бірге, табиғат, қоғам, адам, айналаны қоршаған дүние туралы танымын қалыптастыру бүгінгі күннің басты талабы.

Білім мен тәрбиені мемлекеттік тіл арқылы беру үлкен мүмкіндіктерге жол ашады. Оны жан-жақты дамытпайынша, еліміздің жас ұрпағын өз Отанын қадірлеп-қастерлеп сүйетін парасатты азамат етіп шығару да қиын шаруа. Сондықтан да қазақ тілінде жас ұрпақты оқытып-үйрету арқылы отансүйгіштік сана-сезімін ояту мәселесін қашанда басты назарда ұстауымыз қажет.

Отансүйгіштік сана-сезім – ұлттық құндылықтарға жатады. Сол себепті, Елбасы өзінің Қазақстан халқына арналған жыл сайынғы Жолдауында қазақстандық азаматтардың отаншылдық сана-сезімін оятып жетілдіру ұлттық қауіпсіздікті сақтаудың негізі екенін баса айтып жүр. Отаншылдық сана-сезім, қандай бір елдің азаматы болсын, негізінен, сол елдің мемлекеттік тіл арқылы қалыптасады. Сол себептен де елімізді мекен етіп, өмір сүріп жатқан әрбір азамат өзінің қай ұлт өкілі екеніне қарамастан, мемлекеттік тілді меңгеруі тиіс. Әлемде біз сияқты бірнеше ұлт өкілдерінен тұратын мемлекеттер

жеткілікті. Бірақ оларда мемлекеттік тілді білмесең, жұмыс істей де, өмір сүре де алмайсың.

Ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтардың әр ұлтқа тән өзіндік сипатын айқындап, зерттеп-зерделеудің Қазақстан Республикасының рухани-мәдени дамуын пайымдауда өзіндік маңызды қызмет атқарады. Солардың негізінде ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтарды талдау-саралау жұмысы жүргізіліп, олардың түрлі жағдайға қарай өзгеріп, жаңа пішінге ие болып, өзгеше сипат алуы пайымдады.

Қазіргі жаһандану дәуірінде әлемнің әр ұлтын өз құндылықтарын танып-білуі және оларды бағалай отырып, өзінің ұлттық кескін-келбетін сақтап қалуы мазалауда. Еліміздің әлеуметтік-экономикалық саясатын жүзеге асырудағы ҚР Президенті Н.Ә.Назарбаевтың «Қазақстан – 2030» стратегиялық бағдарламасында да осы мәселе: «Қазақстан Республикасының егеменді ел болып ана тілінің мемлекеттік тіл болуымен қатар өткен тарихымызды қайта қарап, ондағы рухани құндылықтарды елеп-екшеп және рухани құндылықтардың қорына өлшеусіз үлес қосатын мұраларын зерделеп зерттеу, бүгінгі ұрпақ тәрбиесінің керегіне жарату – өзекті мәселелердің бірі болуда» делініп айқын көрсетілген. Демек, қазіргі қоғамымызда болашақ ұрпақты дайындауда әр ұстаз өз шеберлігін оқу-тәрбие үрдісінде жаңа педагогикалық технологияны жетік меңгерумен қатар, шығармашылықпен жұмыс жүргізуге тиісті.

Жас шыбық иілуге қандай тиімді болса, жас бала да тәрбиені қабылдауға сондай бейім. Сондықтан ұрпақ жайындағы озық ұлттық мұраны бүгінгі оқу-тәрбие процесіне ендіру аса маңызды міндетіміз.

Тәрбие барысында әр баланың жеке дара мінез ерекшеліктерін, өз қадірін сезіну қабілетін қалыптастырып дамыту мектептік тәрбие жүйесімен байланысты. Келешекте біздің еліміз басқа тәуелсіз елдермен терезесі тең болып, өмір сүру үшін қазақ балаларын ешкімнен кем қылмай, мектеп қабырғасынан-ақ жан-жақты білімді, тәрбиелі етіп шығару – қазіргі кезеңдегі басты міндет.

Жалпы білім беретін мектептердің бастауыш сыныбында білім негіздері ғана игеріліп қоймай, сонымен бірге оқушының шығармашыл тұлғасын қалыптастыруға тікелей байланысты, шындыққа эмоциялық қатынас қалыптастыратын, танымдық тәрбие беретін музыкаға ерекше көңіл аудару қажет.

Бұл міндеттерді шешуде ерекше назарды танымдық циклдағы пәндерге, әсіресе жалпы білім беретін мектептердің бастауыш сыныптарында білім негіздері ғана игеріліп қоймай, сонымен бірге оқушының шығармашылық тұлғасын қалыптастыруға тікелей байланысты.

Танымдық тәрбиенің түрлі аспектілері: танымдық талғамын танымдық мәдениетін; танымдық қызығушылығын; танымдық санасын; танымдық сезімін; танымдық қарым-қатынасын; танымдық сенімін; баға беруін; пайымдауы; идеалын қалыптастыру.

Халқымыздың ғасырлар бойы өмір сынынан өтіп келген ұрпақ тәрбиесі, жинақталған тағлымы, тәлім-тәрбиелік үлгілері және табиғат әсемдігін сезіну, дұрыс дүниетанымдық ұстанымдарының, өмірлік бағыттарының қалыптасуы, мәдениет пен өнерді бағалау, мәдени мінез-құлықтарының қалыптасуы тәрізді құндылықтар музыка арқылы танымдық тәрбие арқылы берілетіні дәлелденді. Бұл мәселенің дұрыс жолға қойылмауы нәтижесінде жастардың өрескел мінез-құлыққа ұрынуы, тәрбиелік мәні төмен жат елдік туындыларға еліктеушілік, рухани кедейленушілікке әкеліп соқты.

Сондықтан бастауыш сынып оқушыларының музыка арқылы танымдық мәдениеті жетілдіру, рухани сарайын ашу, халқымыздың салт-дәстүрін енгізуді оқу-тәрбие үрдісінің тірегіне айналдыру, яғни қазіргі заманғы талапқа сай танымдық тәрбие беру үлгісін жасау өзекті мәселе.

Қазақстан Республикасының “Білім беру туралы” Заңында ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтар, ғылым мен практика жетістіктері негізінде жеке адамды қалыптастыруға, дамытуға және тәрбиелеуге, сонымен қатар рухани және тәни күш-қуатын жетілдіруге, жеке тұлғаның жан-жақты толысуына жағдай жасай отырып, зерделі азамат тәрбиелеу міндеті көзделген [1]. Демек, жалпы білім беретін қазақ мектептерінде оқушыларды халқымыздың рухани байлығын, мәдениетін, салт-дәстүрін терең таныстырып, бүгінгі қоғам сұранысына сай танымдық тәрбиенің жаңарған жүйесін жасау – бүгінгі күннің өзекті мәселесі болып отыр.

Педагогика саласындағы әдебиет көздерін зерделеу педагогикалық ой-пікірдің бүткіл тарихи даму процесінде танымдық тәрбие берудің әрдайым назарда болғанын көрсетеді. Классикалық педагогикада Я.А.Коменский, И.Г.Пестолоцци, А.Дистервег, И.Гербарт, К.Д.Ушинский т.б. танымдық

тәрбиенің мазмұнын түрліше түсінірілгенімен ең басты идея әсемдікті сезіну, қабылдауға байланысты көрініс тапқан.

Танымдық тәрбие мәселелерінің зерттелуі соңғы кезеңдердегі ғалым-педагогтардың еңбектеріндегі ғылыми жетістіктермен толықтырылды С.А.Ұзақбаева, А.А.Қалыбекова, Р.Р.Жәрдемалиева, М.Х.Балтабаев және т.б.. Олар танымдық тәрбие мәселерін жаңа қырынан ашып көрсетіп «танымдық тәрбие» және «танымдық тәрбие мазмұны» ұғымдарын тереңдетті. Зерттеулерде көрініс алған тұрғылар танымдық тәрбиені пайымдауда жалпы тәрбиенің маңызды бөлігі екендігі жөнінде ортақ пікірде екендігін танытады.

Танымдық – жалпы адамзат құндылықтарының тарихи туындаған мәні, олардың пайда болуы, қабылдануы, бағалануы және игерілуі жөніндегі ғылым. Ол адамның кез-келген іс-әрекетінде, ең әуелі дүниені әсемдік заңдары бойынша қабылдау, жоғары нәтижеге жетелейтін құндылық түрінде көрініс береді [2].

Танымдық тәрбие адамгершілік, ақыл-ой, еңбек және дене тәрбиесімен тығыз байланыста. Әсемдікке, музыкаға т.б. түрлі өнерге ынтызарлық баланың ақыл-ойын дамытады. Сондай-ақ, танымдық тәрбиенің адамгершілік тәрбиесіндегі маңызы зор. Танымдық сезіну, нәзік иірімдер қайырымдылық жасауға, махаббатқа, коллектившілдікке, пайдалы еңбекке жетелейді [3, 4].

Танымдықтың негізгі категорияларының бірі - әсемдік категориясы болып табылады. Әсемдік – бұл әлемнің, табиғаттың және адам еңбегінің, адами қатынастардың неғұрлым жетілген көрінісі [5].

Танымдық тәрбие – адамның шындыққа белгілі бір танымдық қатынасын қалыптастыру. Танымдық тәрбие процесінде тұлғаның берілген нақты қоғамда қалыптасқан танымдық құндылықтардың сипаты жөніндегі түсініктерге сәйкес оны құндылықтар әлеміне бағдарлануы қалыптасады. Онымен бір мезгілде адамның танымдық қабылдау және толқу қабілеті, оның танымдық талғамы мен идеалы, әсемдік заңдылықтары бойынша шығармашылық, өнерде және одан тысқарыда еңбек іс-әрекеті саласында, тұрмыста, қылықтар мен мінез-құлықта танымдық құндылықтарды жасау қабілеті қалыптасады және дамиды.

Сөйтіп танымдық тәрбиенің қарама-қарсылықтардың бірлігін түзетіп екі негізгі қызметі бар: тұлғаның танымдық-құндылық бағдарларын қалыптастыру және оның танымдық-шығармашылық мүмкіндіктерін дамыту. Бұл қызметтер

танымдық тәрбиенің қоғамдағы орнын, тәрбиелік іс-әрекеттің басқа түрлерінен байланысын анықтайды.

Абай түсінігінде ақындық пен әншілік осындай халықтық, әлеуметтік сипатта болды. Ол әншілік өнерді өмірді өзгертуге қатысушы зор күш деп түсіндірді. Ол – халықтың “көкірегін оятып көзін ашушы”, мінез-құлқын тәрбиелеп түзетуші, білім-ілім беруші, жақсылықтың жаршысы деп түсіндірді:

Мақсатым тіл ұстартып өнер шашпақ,
Наданның көзін қойып, көңілін ашпақ.
Үлгі алсын деймін ойлы жас жігіттер,
Думан-сауық ойда жоқ, әуел баста-ақ.

Бұлар – Абайдың өз поэзиясының ғана мақсаты емес, бүкіл танымдық санасымен туындап келе жатқан жаңа тұрғылы әдебиет пен өнердің көркемдік принципі. Абайдың сұлулық табиғатына, әдебиет пен өнердің өмірге қатысына көзқарасы – материалистік. Ақын топшылауында, өлең, ән, күй болмыс көрінісі болғандықтан, мұң-зар, шер, өмір қайшылығын да бейнелейді. Музыка - өмірге жан салушы, оны барлық сүйікті-сүйіксіз, күйлі-күйсіз жағынан қайтадан тудырушы.

Музыка эмоционалдың әсерімен және өмірді тура танушылығымен өзгешеленеді, сезім дүниесіне әсер етеді. Әннің құнарлы-құнарсыз, қадірлі-қадірсіз болуы да осы қасиетіне байланысты.

Абай болса, музыканың осы сиқырлы сырын аңғарды. Әннің адамның сыр серігі екенін түсінеді.

Бүгінгі таңда бастауыш сынып оқушыларына танымдық тәрбие беру, халықтың мәдени мұрасы, соның ішінде халықтық музыка шығармалар арқылы дамыту жаңа қоғамның сұранысынан туындап отыр.

Психологиялық-педагогикалық әдебиеттерге терең талдау жасай отырып “Танымдық іс-әрекет”, “танымдық тәрбие” ұғымына берілген түсініктерді жүйеге келтіру танымдық тәрбие түсінігі мазмұнын жан-жақты анықтап, оны әрі дамыта түсуге негіз болады.

Қорыта айтқанда оқушыларға танымдық тәрбие берудегі қазақ халқының ағартушылары, ойшылдары еңбегіне тарихи-танымдық тұрғыда талдау жасалынып, еңбектердің мәселені шешудегі ролі анықталып, ұсыныстар берудің маңыздылығы нақтылана түсті.

Бастауыш сынып оқушыларының танымдық дамуы жүйелілік, кешенділік және тұлғалық іс-әрекеттік көзқарасты тірек етеді. Бұл сатылар танымдық іс-әрекеттің механизмін көрсетіп берді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1 Қазақстан Республикасының “Білім туралы” Заңы. - Алматы: Литера, 2000.- 96 б.

2 Кишкашбаев Т.А. Музыкально-эстетическое воспитание школьников средствами казахской народной инструментальной музыки: дисс... к.п.н.: 13.00.01.-Алматы, 1992.- 170 с.

3 Маринульская Т.Г. Совершенствование путей и методов эстетического воспитания учащихся на занятиях музыкой: дисс. к.п.н.: 13.00.02.-М., 1981.- 161с.

4 Ахметова З.Р. Формирование профессиональной готовности будущих учителей к эстетическому воспитанию школьников: автореф. к.п.н. 13.00.01.- Алматы, 1995.- 23с.

5 Гаринова Н.М. Формирование интонационного восприятия музыки в эстетической воспитаний.- М., 2010.- 71с.

CONTENTS

PHILOLOGICAL SCIENCES

Language, speech, speech communication

Кабатаева К.Т., Акатаева Ш.Б. Қ.МЫРЗАЛИЕВ ЖЫРЛАРЫНДАҒЫ	
ЭКОЛОГИЯЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРДІҢ КӨРІНІСІ.....	3
Гоца Н.М. ПОНЯТТА ТА ОЗНАКИ МЕДИЧНОЇ КЛІНІЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ	9
Сыдығалиева С.А. ЕҢ ТАЗА, ЕҢ БАЙ, ТАБИҒИ ТІЛ.....	13
Саржанова А.Н. ОСОБЕННОСТИ ОРГАНИЗАЦИИ ЗАНЯТИЙ ПО «ДРАМЕ» И ИХ	
РОЛЬ В РЕЧЕВОМ РАЗВИТИИ ДОШКОЛЬНИКОВ.....	16
Қасымбекова Анар ҚАЗАҚ, АҒЫЛШЫН ХАЛЫҚТАРЫ ЕРТЕГІЛЕРІНЕ	
САЛҒАСТЫРМАЛЫ- ТАҚЫРЫПТЫҚ ТАЛДАУ.....	20
Айтенев Е. Е., Бекназарова Р. К. О ПРОБЛЕМЕ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ ЧАСТЕЙ	
РЕЧИ.....	27
Абдрахманова Б.Ч. ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ТАРИХИ-КӨРКЕМ КІТАПТАРДЫ ТАЛДАУҒА	
АРНАЛҒАН ТОПШІЛІК КОНФЕРЕНЦИЯ ҰЙЫМДАСТЫРУ.....	33
Кисметова Г.Н. , Мустафина Г.Е. КУЛЬТУРА ДЕЛОВОГО ОБЩЕНИЯ	36
Патен І.М. АНІМАЛІСТИЧНИЙ КОД КУЛЬТУРИ У СКЛАДІ КОМПАРАТИВНОЇ	
ФРАЗЕОЛОГІЇ АНГЛІЙСЬКОЇ ТА ПОЛЬСЬКОЇ МОВ	40
Стасюк Т.В. АСОЦІАТИВНЕ ВІЯВЛЕННЯ СОЦІОКОГНІТЕМИ В ТЕРМІНОСФЕРІ	
НОВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ	45
Кувшинова Н. М. ХРОНОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ ДИФФЕРЕНЦИАЦИИ	
ЗАИМСТВОВАННОЙ ЛЕКСИКИ	48
Native language and literature	
Рахманова Н.М. МӘНЕР МЕН МАЗМҰННЫҢ ҚҰРЫШЫ	53
Ибрагимова Ж.А. Ж.ӨБДІРАШЕВ ӨЛЕҢДЕРІНДЕГІ АЙШЫҚТАУ ТҮРЛЕРІ	56
Ethno-, socio - and psycholinguistics	
Шаһарман Г.П. ҚАЗАҚ ТІЛІНДЕГІ ТҰЫСТЫҚ АТАУЛАРДЫ МЕНГЕРТУДІҢ	
ТӨРБИЕЛІК МАҢЫЗЫ	60

MUSIC AND LIFE

Music: learning and teaching

Гарцуева С.Е., Козловская Е.В. РАЗВИТИЕ МЕЛОДИЧЕСКОГО СЛУХА НА УРОКАХ ФОРТЕПИАНО	67
Ковальчук Е.Ю., Аникина Т.Ю. РАЗВИТИЕ ПРИРОДНЫХ МУЗЫКАЛЬНЫХ ДАННЫХ	70
Жармаганбетова Ж.Р. БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНА КӨРКЕМДІК ТӨРБИЕ БЕРУДЕГІ МУЗЫКАНЫҢ РӨЛІ	73
Мырзалина Л. К БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНА РУХАНИ ТӨРБИЕ БЕРУДІҢ МАҢЫЗЫ	76
CONTENTS	82

243306

247704

247754

247972

248143

248172

248251

248257

248337

248399

248471

247968

248136

248443

247385

247386

248248

248277